

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Peter Söderström

Nämndemannasystemet – ett institut i förändring?

Reformarbete och modernisering

JUR091 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Per Ole Träskman

Termin för examen: VT2015

Innehåll

SUMMARY	5
SAMMANFATTNING	7
FÖRORD	9
FÖRKORTNINGAR	10
1 INLEDNING	11
1.1 Bakgrund	11
1.2 Syfte	12
1.3 Frågeställningar	12
1.4 Avgränsningar	13
1.5 Teori och perspektiv	14
1.6 Metod	15
1.7 Forskningsläge	18
1.8 Material	19
1.9 Disposition	20
2 HISTORISK BAKGRUND OCH RÄTTSUTVECKLING	21
2.1 Nämndens framväxt	21
2.1.1 Landskapslagarnas tid	21
2.1.2 De första landslagarnas tid	22
2.1.3 1500-, 1600- och 1700-talet	22
2.1.4 1800- och 1900-talet	23
2.2 Senare tids utredningar och lagstiftningsarbete	25
2.2.1 1970-talet	25
2.2.2 1980-talet	26
2.2.3 1990-talet	27
2.2.4 2000-talet	28
2.2.5 2010-talet	29

3 ARGUMENT FÖR OCH EMOT ETT SYSTEM MED NÄMNDEMÄN 32

3.1 Argument för nämndemän i svenska domstolar 32

- 3.1.1 Politiska skäl 32
 - 3.1.1.1 Medborgarnas inflytande över rättskipningen 32
 - 3.1.1.2 Folkligt förtroende för rättskipningen 33
 - 3.1.1.3 Billigare än jurister 35
- 3.1.2 Juridiska skäl 35
 - 3.1.2.1 Rättens avgöranden i linje med den allmänna rättsuppfattningen 35
 - 3.1.2.2 Större allsidighet i prövningen 37

3.2 Argument mot nämndemän i svenska domstolar 38

- 3.2.1 Brist på juridisk kompetens 38
- 3.2.2 Ingen metodutveckling 39
- 3.2.3 Risk för subjektivism 39
- 3.2.4 Risk för partipolitisering 40
- 3.2.5 Lägre effektivitet 42

3.3 Sammanställning och slutsatser 43

- 3.3.1 Demokratiska fördelar och teknokratiska nackdelar 43
- 3.3.2 Hållbarheten i argumenten 45
 - 3.3.2.1 Insyn 45
 - 3.3.2.2 Demokratisk kontroll 46
 - 3.3.2.3 Uttryck för den allmänna rättsuppfattningen 46
 - 3.3.2.4 Allsidig prövning genom breddad livserfarenhet 47
 - 3.3.2.5 Spärr mot teknokrati och pedagogiska skäl 48
 - 3.3.2.6 Billigare med lekmän 49
 - 3.3.2.7 Folkligt förtroende och legitimitet 49

4 2014 ÅRS NÄMNDEMANNAREFORM 52

4.1 Nämndemannautredningen 52

- 4.1.1 Bakgrund 52
 - 4.1.1.1 Utredningens uppdrag 52
 - 4.1.1.2 Allmänna utgångspunkter 53
- 4.1.2 Utredningens förslag 54
 - 4.1.2.1 Ändamålsenlig nämndemannamedverkan i domstolarna 54
 - 4.1.2.2 Lämpliga nämndemän 56
 - 4.1.2.3 Rekrytering och val av nämndemän 57
 - 4.1.2.4 Entledigande 58
 - 4.1.2.5 Ersättnings- och tjänstgöringsvillkor 59
 - 4.1.2.6 Utbildning och information till nämndemän 60

4.2 Regeringens proposition 61

- 4.2.1 Bakgrund 61
- 4.2.2 Regeringens förslag 61

4.3 Statskontorets konsekvensanalys 64

- 4.3.1 Bakgrund 64

4.3.2	Statskontorets slutsatser, rekommendationer och förslag	65
4.4	Reformen och moderniseringen som uteblev	66
4.5	Behovet av vidare reform	69
5	ANALYS OCH SLUTSATSER	71
5.1	Allmänhetens förtroende	71
5.2	Alternativ	72
5.3	Förändringar	74
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	76

Summary

The Swedish lay judge system is a nearly thousand year old tradition, but has during that time been an institution in constant change, whose role has changed significantly from when it was first introduced into Sweden's administration of justice until today's modern system. The lay judges were originally used as a means of proof, thereafter functioned as ordinary judges, to later be reduced to advisory roles. After the lay judge role was strengthened through the 1983 reform, when they acquired an individual vote, and six years prior were introduced into the courts of appeal, not much has changed, despite several commissions of inquiry.

On June 25th, 2013, the Lay Judge Inquiry submitted their report (SOU 2013:49), which far-reaching proposals meant to fundamentally reform today's lay judge system. The Inquiry had been tasked to review the lay judge system for the purpose of modernising the role of lay judges, to ensure that their participation in the administration of justice maintains the public confidence in the adjudication process. Amongst other things, it was proposed that lay judges would not participate in cases of a straightforward nature, or in cases that mainly comprise of complicated legal issues, to reduce the number of lay judges in courts of first instance from three to two, and to withdraw them from the courts of appeal and administrative courts of appeal. It was also proposed that public nominations outside party circles be introduced by a so called free quota. However, the subsequent government bill (prop. 2013/14:169) did not include any of these proposals, and the 2014 lay judge reform resulted in only minor changes.

The real reasons for the last 30 years reluctance to reform the lay judge system can only be speculated about. The old tradition might be a factor, but today's modern system does not go all that far back. Politicians might be afraid to lose their privilege to exclusively appoint, and in practice even act as lay judges. Furthermore, politicians hold an excessive belief in the democratic function they feel the lay judges contribute to the adjudication process, and are therefore unwilling to limit the influence and participation of the lay judges. It would also be costly to replace the lay judges with legally qualified judges. The main reason though, is probably that lay judges currently cause no harm to the administration of justice, as their influence in practice is severely limited by the legally superior ordinary judge, who has a strong guiding role which the lay judges rarely oppose. Not until lay judge participation is seen, by both politicians and the public, as doing noticeable and considerable harm to the administration of justice, will the system be seriously questioned and comprehensive reforms introduced.

The primary arguments for lay judges in the Swedish courts have political motives, and are democratic in nature. They are considered to be: that public influence over the administration of justice entails transparency, democratic control, expression of the general perception of justice, more balanced trial by broadened life experience, pedagogical reasons, safeguard against technocracy, and as a consequence of these, public confidence in the adjudication process, which lends legitimacy to the courts and their legal proceedings, and finally that laymen are less expensive than career judges. The primary arguments against lay judges in the Swedish courts have legal motives, and are technocratic in nature. They are considered to be: lack of legal expertise, no development of method, risk of subjectiveness, risk of politicization, and finally reduced efficiency. A position for or against a limited influence and reduced participation of lay judges in the Swedish courts is therefore based on a legal-political trade-off between democratic values and technocratic advantages.

The public confidence in the lay judges and the administration of justice is the most central question when it comes to the lay judge system, and is necessary to lend the courts and their decisions legitimacy. If the citizens do not perceive the lay judges to represent the general public, or that they are of any real benefit in the administration of justice, they lack public confidence, and can therefore not be said to maintain the public confidence for the adjudication process. In today's modern constitutional state, it can be asked if the public might not prefer legal expertise, a greater degree of predictability, improved rule of law, and faster and more efficient processing, to the politicians' highly rated democratic motives for lay judge participation. Alternatives to the current lay judge system, which from that perspective would increase public confidence in the judicial process and thus strengthen the administration of justice, would be to either adopt the proposal of the Lay Judge Inquiry regarding a more appropriate use of the lay judges, or replace these with legally qualified judges. The latter is currently not politically imaginable, and can only ever be considered once the lay judges are shown to cause considerable harm to the administration of justice.

Sammanfattning

Det svenska nämndemannasystemet har en nästan tusenårig tradition, men har samtidigt varit ett institut i ständig förändring, vars roll förändrats väsentligt från när det först infördes i Sveriges rättskipning, till dagens moderna system. I början fungerade nämnden endast som en form av bevismedel, men fick sedan en ren domarroll för att senare reduceras till en rådgivande funktion. Efter att nämndemännens roll stärktes genom 1983 års reform, då de fick individuell rösträtt, och sex år tidigare införts även i andra instans, har dock inte mycket förändrats, trots flertalet utredningar.

Den 25 juni 2013 överlämnade Nämndemannautredningen sitt betänkande (SOU 2013:49), med långtgående förslag ämnade att reformera dagens nämndemannasystem i grunden. Utredningen hade fått i uppdrag att göra en översyn av nämndemannasystemet i syfte att modernisera nämndemännens roll, för att säkerställa att deras medverkan i rättskipningen upprätthåller allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten. Förslagen var bland annat att nämndemän inte ska medverka i mål av enkel beskaffenhet, eller i mål som i huvudsakligen innehåller komplicerade rättsfrågor, att minska antalet nämndemän i första instans från tre till två, samt att avskaffa nämndemän i hovrätt och kammarrätt. Vidare föreslogs en fri nomineringsrätt utanför de partipolitiska kretsarna genom en så kallad fri kvot. Regeringens efterföljande proposition (prop. 2013/14:169) innehöll dock inte några av dessa förslag, och 2014 års nämndemannareform resulterade således endast i mindre förändringar.

De verkliga anledningarna till de senaste 30 årens ovilja att reformera nämndemannasystemet går bara att spekulera kring. Den långa traditionen kan ha betydelse, men dagens moderna system sträcker sig inte särskilt långt tillbaka i tiden. Politikerna kan vara rädda att förlora sitt eget privilegium med ensamrätt att tillsätta, och i praktiken även verka som lekmannadomare. Vidare föreligger från politiskt håll en överdriven tilltro till de demokratiska funktioner som de anser att nämndemännen tillför den dömande verksamheten, och det råder därmed en ovilja att begränsa nämndemännens inflytande och medverkan. Därutöver skulle det bli kostsamt att ersätta nämndemännen med ordinarie yrkesdomare. Den största anledningen är dock sannolikt att nämndemännen för närvarande inte utgör någon större skada för rättskipningen, då deras inflytande i praktiken är starkt begränsat av den juridiskt överlägsne yrkesdomaren som innehar en mycket styrande roll, vilket medför att nämndemännen ytterst sällan går emot dennes vilja. Först när nämndemannamedverkan, av politiker och allmänhet, anses utgöra

en märkbar och betydande skada för rättskipningen, kommer systemet på allvar att ifrågasättas och några större reformer att ske.

De främsta argumenten för nämndemän i de svenska domstolarna har politiska motiv, och är av demokratisk natur. De anses vara: att medborgarnas inflytande över rättskipningen medför insyn, demokratisk kontroll, uttryck för den allmänna rättsuppfattningen, allsidig prövning genom breddad livserfarenhet, pedagogiska skäl, spärr mot teknokrati, och som en följd av dessa, folkligt förtroende för rättskipningen, vilket skapar legitimitet för domstolarna och den dömande verksamheten, samt slutligen att det är billigare med lekmän än jurister. De främsta argumenten mot nämndemän i de svenska domstolarna har juridiska motiv, och är av teknokratisk natur. De anses utgöra: brist på juridisk kompetens, ingen metodutveckling, risk för subjektivism, risk för partipolitisering, samt slutligen lägre effektivitet. Ett ställningstagande för eller emot ett begränsat inflytande samt minskad medverkan av nämndemän i de svenska domstolarna, bygger således i grunden på en rättspolitisk avvägning mellan demokratiska värden och teknokratiska fördelar.

Allmänhetens förtroende för nämndemännen och rättskipningen är den mest centrala frågan när det gäller nämndemannasystemet, och är nödvändigt för att ge domstolarna och deras avgöranden legitimitet. Om medborgarna inte upplever det som att nämndemännen representerar allmänheten, eller att de gör någon verklig nytta i rättskipningen, har de inget folkligt förtroende, och kan därmed inte heller sägas upprätthålla allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten. I dagens moderna rättssamhälle kan ifrågasättas om inte allmänheten i större utsträckning värderar juridisk kompetens, större grad av förutsägbarhet, högre rättssäkerhet samt snabbare och effektivare handläggning, än de från politiskt håll högt värderade demokratiska motiven till nämndemannamedverkan. Alternativ till dagens nämndemannasystem, som ur det perspektivet skulle öka allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten och därmed även öka legitimiteten för rättskipningen, vore att antingen genomföra Nämndemannautredningens förslag gällande en mer ändamålsenlig medverkan för nämndemännen, eller att ersätta dessa med juridiskt kompetenta yrkesdomare. Det sistnämnda är idag dock helt politiskt otänkbart, och kan endast komma på fråga först när nämndemännen kan påvisas göra en påtaglig skada på rättskipningen.

Förord

Det svenska nämndemannasystemet har varit ett intressant ämne att fördjupa sig i, och en fråga som många har haft skilda åsikter om. Det har till stor del underlättat arbetet med denna uppsats, då det har skapat ett genuint intresse och en vilja att ständigt lära sig mer, gräva djupare.

Jag vill passa på att tacka min handledare, Per Ole Träskman, för sin flexibilitet och möjlighet att ta sig an mitt uppsatsskrivande. Framst vill jag dock tacka min familj, mina vänner, mina nära och kära, för deras ofantliga tålamod med mitt på många sätt okonventionella tillvägagångssätt, vad gäller konsten att skriva ett examensarbete på juristprogrammet.

Lund i juni 2015

Peter Söderström

Förkortningar

Bet.	Betänkande från riksdagsutskott
Dir.	Kommittédirektiv
DV	Domstolsverket
JP	Juridisk Publikation
JT	Juridisk Tidskrift
JuU	Justitiekommittén
LAFD	Lag (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
Rskr.	Riksdagsskrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den 6 mars 2014 överlämnade regeringen en proposition till riksdagen, med förslag att reformera det befintliga nämndemannasystemet.¹ Riksdagen beslutade den 25 juni 2014 att bifalla regeringens förslag² och lagändringarna³ trädde i kraft den 1 september 2014.

Bakgrunden till regeringens proposition, var den utredning som tillsatts med uppdrag att genomföra en översyn av nämndemannasystemet. Utredningen, som antog namnet Nämndemannautredningen, överlämnade sitt betänkande *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* (SOU 2013:49), den 25 juni 2013.⁴ Utredningens syfte var att ”överväga åtgärder för att skapa ett modernt nämndemannasystem som även i framtiden kan bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna.”⁵ Syftet var således ett reformarbete med utgångspunkt att modernisera dagens nämndemannasystem, för att säkerställa att nämndemännens medverkan i rättskipningen upprätthåller allmänhetens förtroende för den dömande verksamheten. Nämndemannautredningen innehöll långtgående förslag, ämnade att reformera dagens nämndemannasystem i grunden.

Det svenska nämndemannasystemet har en nästan tusenårig tradition, men har genomgått flera stora förändringar, och är väsentligt annorlunda idag jämfört med när det introducerades i det svenska rättssystemet. Nämndens inflytande har både förstärkts och försvagats, genom olika reformer vid olika tidpunkter, men har varit relativt oförändrat de senaste 30 åren.⁶ Genom senare tids reformarbete, främst Nämndemannautredningen, har dock förslag framförts att påtagligt förändra nämndemännens roll och funktion i den dömande verksamheten.

¹ Prop. 2013/14:169 *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav*.

² Bet. 2013/14:JuU32; Rskr. 2013/14:391.

³ Lag (2014:904) om ändring i rättegångsbalken; Lag (2014:905) om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

⁴ SOU 2013:49 s. 3 f.; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 720.

⁵ Dir. 2012:51 s. 1.

⁶ Diesen 1996, s. 376; Diesen 2011-12, s. 531.

De politiska motiven som utgör de demokratiska argumenten för nämndemannamedverkan i de svenska domstolarna, kan ses något förlegade i dagens moderna rättssamhälle, och deras hållbarhet kan ifrågasättas. De teknokratiska och juridiska motargumenten, kan från allmänhetens utgångspunkt börja väga allt tyngre, och istället tala för en mer professionellt sammansatt rätt med lagfarna yrkesdomare. När det gäller nämndemannasystemets utformning och legitimitet, blir det i slutändan en rättspolitisk avvägning av vad som anses väga tyngst.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att utreda den aktuella och nyligen genomförda reformen av det svenska nämndemannasystemet, och även att belysa vilka styrkor och svagheter systemet besitter, samt vilka argument som talar för och emot ett upprätthållande av detsamma. Syftet är vidare att åskådliggöra hur systemet med lekmannadomare och ett nämndemannainstitut har utvecklats och förändrats med tiden, till dagens system, samt utreda dess legitimitetsverkan och demokratiska funktion, men även till viss del behovet av ytterligare reform.

Jag ämnar beskriva rättsutvecklingen på området, samt analysera de politiska och juridiska motiven bakom nämndemännens medverkan i de svenska domstolarna. Vidare kommer förutom gällande rätt (*de lege lata*) även en viss mån av vad som *bör* vara gällande rätt (*de lege ferenda*) att beröras.

1.3 Frågeställningar

För att uppnå uppsatsens syfte, kommer följande frågeställningar att ligga till grund för den fortsatta framställningen, med avsikten att därigenom klargöra vad som i en snävare mening ska utredas samt besvaras:

- Hur har nämndemannasystemet utvecklats från sitt initiala inträde i det svenska rättssystemet, till dagens utformning?
- Vilka har varit de mest uttalade argumenten för och emot ett nämndemannasystem med lekmannadomare i den dömande verksamheten?

- Vilka huvudmotiv har legat till grund för den nyligen genomförda reformen, och vad har den resulterat i, vad har förändrats?
- Vilken legitimitetsverkan och demokratisk funktion innehar dagens system, och föreligger ytterligare behov att vidare reformera nämndemannasystemet?

1.4 Avgränsningar

Med ”den aktuella och nyligen genomförda reformen av det svenska nämndemannasystemet”, i ovan nämnda syfte, avses det *senaste* reformarbetet som ligger till grund för nuvarande lagstiftning. Det som åsyftas är främst Nämndemannautredningen⁷ och dess betänkande⁸ samt regeringens förslag⁹ och riksdagens beslut¹⁰.

Fokus kommer sålunda främst att ligga på den tidsperiod under vilken det senaste reformarbetet pågått, och då särskilt utredningen som ligger till grund för detsamma. Även om arbetet med, och frågorna kring, den senaste reformen, kommer att utgöra en stor del av denna uppsats, så kommer det dock inte uteslutande att avgränsas därtill. En överblickande historisk redogörelse, samt systematisering av senare tids rättsutveckling, kommer att användas för att illustrera nämndemannasystemets framväxt, samt bakgrund till dess nuvarande system och tillämpning.

Vad gäller rättsområde, så kommer uppsatsen främst att behandla de processrättsliga frågorna. Dock kommer en viss mån av rättshistoria att beröras, då det är av vikt för förståelsen av det nuvarande systemet samt för tankegångarna under arbetet som ligger till grund för nuvarande lagstiftning. Den rättshistoriska aspekten är främst ämnad att ge en kontext och översiktlig bakgrund till den senaste reformen.

Av arbetskonomiska hänsynstaganden, så har jag valt att inte genomföra en studie av komparativ rätt och andra rättsordningar. Uppsatsen är sålunda avgränsad till det svenska rättssystemet och svensk rätt.

⁷ Tillsatt genom regeringens beslut den 31 maj 2012 (dir. 2012:51).

⁸ SOU 2013:49 *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan*.

⁹ Prop. 2013/14:169 *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav*.

¹⁰ Bet. 2013/14:JuU32; Rskr. 2013/14:391; Lag (2014:904) om ändring i rättegångsbalken; Lag (2014:905) om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

Någon avgränsning till endera de allmänna domstolarna, eller de allmänna förvaltningsdomstolarna, kommer inte att göras, då syftet inte är att enbart redogöra för förändringar i systemet för en viss typ av mål, utan snarare att lägga vikt vid reformen som helhet, och utreda dess betydelse för samtliga domstolar. Då reformen inte nämnvärt skiljer sig åt mellan de olika domstolarna, och nämndemannasystemet är snarlikt dem emellan, finns därför inte någon anledning till att fokusera på en viss domstol. Jag kommer av samma anledning inte heller att avgränsa mig till någon specifik instans, då det är av vikt att belysa reformen gällande samtliga instanser.

Jag ämnar heller inte att endast utreda vissa specifika delar av reformen, utan ge en mer bred och översiktlig redogörelse för utvecklingen och reformen i dess helhet, samt vilka förändringar som den har föranlett.

Min avsikt är att behandla problemställningen med lekmannadomare i sin nuvarande form i dagens nämndemannasystem, men dock varken att utreda eller analysera den angränsande problemställningen med helt skilda system med dömande lekmän, såsom till exempel jurysystem, samt dess för- och nackdelar. Sålunda kommer uppsatsen inte i någon större utsträckning att göra några omfattande komparativa utredningar.

Med begreppet *lekmän* menas i den fortsatta framställningen, de personer som inom det specifika kunskapsområdet saknar relevant utbildning, det vill säga inte är fackmän på ett visst område. Begreppet *lekmannadomare* avser sålunda domare som inte är underställda något krav på juridisk utbildning. *Nämndemän* definieras i det svenska rättssystemet som en form av lekmannadomare, det vill säga domare utan juridisk utbildning.¹¹

Lagfarna domare är de juristutbildade domare som uppfyller de krav som uppställs i 4 kap. 1 § rättegångsbalken, och är anställda i domstol för att döma. Dessa juridiskt skolade domare benämns även som: *juristdomare*, *yrkesdomare* och *ordinarie domare*.

1.5 Teori och perspektiv

För att besvara mina frågeställningar har jag valt att utgå ifrån vissa tillämpliga teoretiska perspektiv. Dessa är av stor vikt då de visar och tydliggör hur jag har valt att angripa frågeställningarna. De ligger till grund för både vilket angreppssätt som jag genomgående har valt att använda på uppsatsen, samt även hur vissa enskilda delar av densamma kommer att

¹¹ Diesen 1996, s. 14 ff.

utredas. De teoretiska perspektivens syfte är att belysa vad som är viktigt att studera, samt hur det kommer att studeras.

Två perspektiv kommer att vara centrala för alla frågeställningar, och genomsyra uppsatsens samtliga delar. Då jag ämnar beskriva rättsutvecklingen utifrån ett förändringsperspektiv, hur och varför systemet har förändrats, så blir det naturligt att som övergripande perspektiv i uppsatsen som helhet, utgå ifrån ett *rättsutvecklingsperspektiv*.

Nämndemännens tilldelade roll i vårt rättsliv präglas av ett politiskt koncept,¹² och det sätt på vilket rättskipningen utformas, med inslag av lekmän eller med enbart lagfarna domare, är en rättspolitisk fråga.¹³ Hela nämndemannasystemet i sig självt, med dess uppkomst, utveckling, funktion och ändamål, präglas sålunda av en stark rättspolitisk karaktär. Jag anser därför att det är ofrånkomligt att inte att lägga stor vikt vid den rättspolitiska aspekten. Följaktligen kommer även ett övergripande *rättspolitiskt perspektiv* att anläggas på uppsatsens olika delar.

Utöver dessa två ständigt genomsyrande huvudperspektiv, kommer även ytterligare tre perspektiv att användas för att belysa vad som är av vikt vid de olika delarnas framställning. Kapitlet som redogör för den historiska bakgrunden, vilket belyser nämndemannasystemets framväxt, och senare tids rättsutveckling, kommer att behandlas utifrån ett *rättshistoriskt perspektiv*, för att fördjupa förståelsen av varför vi idag har ett nämndemannasystem med dömande lekmanadomare. Och även om de till viss del kommer att användas i samtliga kapitel, så kommer ett *legitimitets-* samt *demokratiperspektiv*, att ha en särskilt stor betydelse och central roll i kapitlet som behandlar argumenten för och emot ett system med nämndemän i svenska domstolar.

1.6 Metod

Den metod som jag har valt att huvudsakligen använda mig av för att besvara mina frågeställningar är *den rättsdogmatiska metoden*. Den är dock inte helt tillräcklig, vilket leder till att den i viss utsträckning behöver kompletteras med den något vidare *rättsvetenskapliga metoden*.

Den rättsdogmatiska metoden utgår ifrån de befintliga rättskällorna, och använder rättskällevärdet för att avgöra vilket material (vilka rättskällor) som

¹² Modéer 1993, Respektera nämndemännen!, s. 156.

¹³ Diesen 1996, s. 20.

skall, bör och får beaktas. De allmänt accepterade rättskällorna, enligt rättskällevärdet, utgörs av: lag, lagförarbeten, rättspraxis (prejudikat) och doktrin (den rättsvetenskapliga litteraturen), och är inbördes rangordnade i uppräknad ordning.¹⁴ Dessa rättskällor används sedan för att tolka, systematisera och analysera, således fastställa, gällande rätt (*de lege lata*).¹⁵

Vid tillämpningen av *kritisk rättsdogmatik*, tillåts dock även ett kritiskt förhållningssätt vid analysen av gällande rätt. En kritisk granskning av rättsläget, med utrymme för såväl resonemang *de lege lata* som resonemang för vad lagen borde vara (*de lege ferenda*), är således möjlig, så länge kritiken och argumentationen utgår ifrån en analys utifrån den rättsdogmatiska metoden. Även om man bör skilja mellan en *de-lege-lata*-argumentation och en *de-lege-ferenda*-argumentation, så möjliggör den kritiska rättsdogmatiken likväl en argumentation för att rätten bör ändras, och hur detta bör ske. Syftet är att vid användandet av den rättsdogmatiska metoden, inte behöva stanna vid fastställandet av gällande rätt, utan att kunna gå ett steg längre, och mot bakgrund av det rättsliga materialet påvisa att rättsläget är otillfredsställande. Därigenom sedan väga olika tänkbara lösningar mot varandra, för att på så sätt genom ett kritiskt förhållningssätt, kunna argumentera för att rättsläget bör ändras.¹⁶

Den rättsvetenskapliga metoden är, i förhållande till den rättsdogmatiska, betydligt vidare i sitt tillämpningsområde. Den innefattar generellt sett samtliga metoder som kan användas för att öka kunskapen om rätten, så länge som de anlägger ett tydligt juridiskt perspektiv. Således innefattar den även den rättsdogmatiska metoden och dess rättskällevärdet, utan att på något sätt vara begränsad därtill.¹⁷

När utgångspunkten och syftet inte är att endast fastställa gällande rätt, kan den rättsvetenskapliga metoden i vissa fall vara ett lämpligare metodval. Rättskällevärdet behöver då nödvändigtvis varken ses som auktoritativ eller ens uttömmande, utan fler kunskapskällor än de traditionella rättskällorna blir möjliga att använda sig av.¹⁸ Det möjliggör även användandet av andra rättsvetenskapliga discipliner¹⁹ än vad den annars betydligt snävare

¹⁴ Lagar *skall* beaktas, lagförarbeten och prejudikat *bör* beaktas, den rättsvetenskapliga litteraturen *får* beaktas, se Peczenik 1995, s. 35 f.

¹⁵ Kleineman 2013, s. 26; Lehrberg 2014, s. 203; Peczenik 1995, s. 33 ff.; Sandgren 2007, s. 36 f.

¹⁶ Kleineman 2013, s. 24 och 39; Gräns 2013, s. 423; Sandgren 2006, s. 533 ff.

¹⁷ Sandgren 2006, s. 530 ff.; Sandgren 2007, s. 39 f.

¹⁸ Svensson 2014, s. 222.

¹⁹ Rättshistoria, rättspolitik, rättssociologi, rätts ekonomi, rättsfilosofi o.s.v., se Sandgren 2006, s. 531.

rättsdogmatiken tillåter. Dock under förutsättning att arbetet har ett juridiskt betraktelsesätt, det vill säga genomförs utifrån ett rättsligt perspektiv.²⁰ Vid analyser med den rättsvetenskapliga metoden behöver slutmålet inte vara att komma fram till en bestämd ståndpunkt. Snarare uppmuntras belysandet av alternativa ståndpunkter, samt för- och nackdelar med dessa, och även ett kritiskt förhållningssätt vid analys av rättsläget.²¹

Man kan vidare till viss del hävda att jag använder den rättsvetenskapliga metoden *deskriptiv-normativt*, då jag utifrån det rättsliga materialet systematiserar rättsutvecklingen, men även belyser olika argument, och rättspolitiska ställningstaganden inte sällan innehar en betydande roll.²²

Då lagmotiven, det vill säga lagförarbeten, används både omfattande, samt dessutom har en betydande roll för förståelsen av rättsutvecklingen, kan en *subjektiv lagtolkningsmetod* sägas vara central för analysen av rättsläget. Den lägger stor vikt vid lagstiftarens intentioner, vilken avsikt den har med lagen, samt vad som har föranlett att lagen har tillskapats och varför den har utformats på ett visst sätt.²³

Jag har valt att använda mig av dessa ovan nämnda metoder, för att avgöra vilket material som är lämpligt att använda, samt hur det materialet ska analyseras. Då jag nästan uteslutande använder mig av de traditionella rättskällorna, och syftet till stor del är att fastställa gällande rätt, blir den rättsdogmatiska metoden tillämplig för merparten av uppsatsens delar. När utgångspunkt inte tas enbart från rättskällorna, eller då dessa har en högst osäker ställning som rättskälla, vidgas metodvalet till den rättsvetenskapliga metoden. Vidare används den metoden även då discipliner som rättspolitik och rättshistoria berörs, samt när syftet inte är att fastställa gällande rätt. Det kan till exempel röra sig om argumentation av rättspolitisk karaktär, eller resonemang och de-lege-ferenda-argumentation som inte utgår ifrån rättskällorna och den rättsdogmatiska metoden.

Då en klar gräns eller tydlig åtskillnad de två metoderna emellan inte alltid finns, särskilt som den rättsdogmatiska metoden kan sägas utgöra en del av den rättsvetenskapliga metoden, blir det problematiskt att med klara avgränsningar metodbestämma uppsatsens olika delar var för sig. I vissa delar flyter båda metoderna in i varandra, och i andra delar är båda tillämpliga oberoende av varandra. Därför avser jag att till största del huvudsakligen använda mig av den rättsdogmatiska metoden, men

²⁰ Sandgren 2006, s. 530 ff.

²¹ Sandgren 2006, s. 534; Svensson 2014, s. 219 f.

²² Sandgren 2006, s. 549.

²³ Lehrberg 2014, s. 239 f.

komplettera den med den rättsvetenskapliga metoden i den utsträckning rättsdogmatiken inte är tillämplig.

1.7 Forskningsläge

Tidigare forskning på området gällande det svenska nämndemannasystemet har främst gjorts genom flertalet statliga utredningar, Statens offentliga utredningar (SOU). Dessa SOU:er, som har behandlat nämndemännens roll och funktion i det svenska rättssystemet de senaste 100 åren, har varit både mångtaliga och omfattande. De har utförligt redogjort både för nämndens rättshistoriska utveckling, samt för de motiv och argument som har ansetts tala för och emot olika system med nämndemän. SOU:erna utgör tillsammans således en mycket heltäckande källa rörande nämndemännen och rättsutvecklingen på området.

Utförlig och omfattande rättsvetenskaplig forskning på området har även gjorts av Christian Diesen, professor emeritus i processrätt vid Stockholms universitet. Främst genom hans bok *Lekmän som domare* (1996), utreds nämndemännen ur alla dess aspekter. Allt ifrån ett rättshistoriskt, komparativt, och rättspolitiskt perspektiv, till en genomgående analys av nämndemännens för- och nackdelar, både i rättskipningen i allmänhet, samt i de svenska domstolarna i synnerhet. Därutöver finns forskning i varierande omfattning, både i böcker och artiklar, men som främst berör antingen det rättshistoriska området, eller utgår ifrån rent personliga åsikter, som debattartiklar.

De frågeställningar som mest frekvent har behandlats i SOU:er, från politiskt håll, är de som rör nämndemännens bidrag till allmänhetens förtroende för domstolarna och den dömande verksamhet, i vilken omfattning nämndemän ska medverka, vilket inflytande de ska ha på avgörandena, hur de ska tillsättas, samt hur en mer allsidig sammansättning ska åstadkommas. Den rättsvetenskapliga forskningen har å andra sidan mer fokuserat på argumenten för eller emot nämndemännens medverkan i det svenska rättssystemet överhuvudtaget, om de gör någon skada eller nytta i rättskipningen, samt vilka alternativ som skulle vara möjliga ur olika teoretiska perspektiv. I de politiskt tillsatta utredningarna har ståndpunkten länge varit att ett nämndemannasystem har en viktig demokratisk funktion, och att det är värdefullt och ska behållas, medan det från den rättsvetenskapliga forskningens perspektiv, i större grad har ifrågasatts. Särskilt Diesen ställer sig betydligt mer kritisk till nämndemannasystemets nuvarande funktion och bidrag till rättskipningen, än vad som är den rådande politiska uppfattningen.

Min uppsats tar sin utgångspunkt i tidigare forskning på området, men bygger till stor del även på senare tids rättsutveckling, och då särskilt på Nämndemannautredningen samt de ställningstaganden regeringen gjorde genom sin proposition, som var resultatet av utredningens betänkande. Även argumenten för nämndemannasystemet har till viss del, om inte helt förändrats, så i alla fall på senare tid tydligare fokuserats på vissa huvudmotiv. Nämndemannautredningens kommittédirektiv visar om inte annat på regeringens högst aktuella syn på nämndemännens funktion och betydelse i det svenska rättssystemet. Mot bakgrund av det ovan nämnda, kan min undersökning ge ett något annorlunda perspektiv på hur det i dagens moderna rättssystem går att se på nämndemannasystemet och dess demokratiska funktion, samt dess legitimitetsverkan på domstolarna och rättskipningen.

1.8 Material

Materialet som ligger till grund för denna uppsats har till huvuddel utgjorts av förarbeten, främst i form av Statens offentliga utredningar (SOU) och propositioner. Dessa förarbeten har i hög grad använts i samtliga kapitel, både på grund av deras egenskap och ställning som rättskällor, men också av anledningen att de har varit primärkällan till just den information som jag har eftersökt. Då både SOU:er och propositioner frekvent har behandlat nämndemannasystemets utveckling och funktion i det svenska rättssystemet, och dessutom har varit mycket omfattande samt ingående, har dessa till stor del varit den viktigaste kunskapskällan för detta arbete. Genom att studera dessa utredningar och propositioner kronologiskt, har även en tydlig bild och möjlighet till systematisering av rättsutvecklingen på området varit genomförbar. Vidare är det den senaste utredningen, Nämndemannautredningen, samt den efterföljande propositionen, som i huvudsak utgör det senaste reformarbetet och försöket till modernisering av nämndemannasystemet, vilket denna uppsats till stor del syftar till att utreda.

Vid sidan av de ovan nämnda förarbetena, har Christian Diesens bok *Lekmän som domare* (1996), varit en huvudkälla, då den väldigt ingående belyser både lekmännens funktion i den dömande verksamheten i allmänhet, men också nämndemännens funktion i de svenska domstolarna i synnerhet. Diesens utförliga redogörelser av lekmännens för- och nackdelar i rättskipningen, samt hans, i kontrast till utredningarnas motiv, kritiska förhållningssätt till nämndemannasystemet, har gett en mer nyanserad bild av nämndemännen och deras roll samt funktion i det svenska rättssystemet.

Till inledningskapitlet har juridiska tidskrifter samt annan rättsvetenskaplig litteratur använts, vad gäller den del som redogör för metodval och tillämpningen av dessa.

1.9 Disposition

I kapitel 2 redogörs för den historiska bakgrunden till nämndens framväxt, men också för senare tids utredningar och lagstiftningsarbete. Det görs således en systematisering av rättsutvecklingen gällande nämndemannasystemet, från dess inträde i det svenska rättssamhället som bevismedel, till dagens system med nämndemän som meddomare likställda de ordinarie yrkesdomarna.

Kapitel 3 redogör för, samt analyserar hållbarheten i, de argument som framställs för och emot ett system med nämndemän i svenska domstolar. Här kommer följaktligen först att göras en systematisering, i vilken argumenten för och emot redogörs för separat, för att sedan ställas mot varandra och analyseras vidare, genom att bedöma hållbarheten i dessa.

Kapitel 4 utreder 2014 års nämndemannareform. Först redogörs för Nämndemannautredningens uppdrag, allmänna utgångspunkter och förslag. Därefter presenteras regeringens ställningstaganden till utredningens förslag, genom dess proposition och förslag till förändringar. Sedan följer en redogörelse för konsekvensanalysen av förslaget om en fri kvot, som Statskontoret genomförde på uppdrag av regeringen. Slutligen utreds resultatet av 2014 års nämndemannareform genom en analys av reformen och moderniseringen som uteblev, samt behovet av en vidare reform.

I kapitel 5 genomförs en analys, vilken leder till slutsatser gällande de mest centrala delarna och problemställningarna rörande det svenska nämndemannasystemet. Främst analyseras frågan om allmänhetens förtroende för nämndemännen och rättskipningen, samt nämndemannasystemets demokratiska funktion och legitimitetsverkan. Vidare diskuteras möjliga alternativ till dagens nämndemannasystem, samt i vilken utsträckning nämndemannainstitutet förändrats med tiden, och oviljan samt anledningarna därtill att under senare tid genomföra några verkligt genomgripande och betydelsefulla reformer.

2 Historisk bakgrund och rättsutveckling

2.1 Nämndens framväxt

2.1.1 Landskapslagarnas tid

Redan i början av 1200-talet omnämns nämnden i de första svenska nedtecknade lagarna – *landskapslagarna* (bland annat i äldre Västgötalagen från 1220-talet).²⁴ Det går dock inte att med någon större exakthet bestämma hur gammal nämnden är, eftersom den uppstod före landskapsrättens tid, och sålunda före de skriftliga rättskällorna.²⁵

Under denna tid med landskapslagar, hade häradshövdingen permanent domsrätt, och fungerade på tinget²⁶ som ordförande med uppgift att leda förhandlingen och döma. ”Dömandet” gick emellertid endast ut på att tala om vad lagen stadgade, inte att avgöra sakfrågan. För att göra det var den muntliga bevisningen det vanligaste tillvägagångssättet. Man skilde mellan *vittnesmål*, *dulsmål* (där edgärningsmän gick i god för den svarande) och *nämndsmål* (vanligen bestående av tolv utvalda ledamöter). Nämnden fungerade här som ett *bevismedel* i de fall som vanliga bevismedel inte ansågs vara lämpliga eller tillräckliga. Den godkändes eller utsågs av parterna, för att med sin privata kännedom om saken, och om parterna, ta reda på samt bestämma fakta i målet, att avgöra saken.²⁷ Nämnden utsågs i varje enskilt mål, och valbara var de bönder som var närvarande på tinget.²⁸ Även om skillnaden mellan denna nämnd och dagens är betydande, kan ändå dagens moderna nämnd sägas härstamma från dessa nämndsmål, och har således en mer än 800-årig tradition.²⁹

²⁴ SOU 2002:61 s. 37; Diesen 1996, s. 120.

²⁵ Diesen 1996, s. 108.

²⁶ Först definierat som ”ett möte för kollektiva syften”, och sedan som *häradsting* eller *häradsrätt*, se Diesen 1996, s. 107, 110 och 120.

²⁷ Diesen 1996, s. 108 f.

²⁸ SOU 2002:61 s. 37.

²⁹ Diesen 1996, s. 108.

Då antalet nämndsmål började öka, flyttades funktionen att utse nämndemän från parterna själva till tingsförrättaren.³⁰ Nämndens uppgift som partsrepresentant övergick därmed till att bli domstolsfunktionär. Successivt försköts även nämndens uppgift från bevismedel till domarroll. Det gjorde att nämnden allt tydligare blev en folkrepresentation i domstolarna.³¹

2.1.2 De första landslagarnas tid

I och med *Magnus Erikssons allmänna landslag* från 1347 började nämnden användas i allt större utsträckning. Mål avgjordes som regel allt oftare med nämnd, endast undantaget om det kunde avgöras genom erkännande eller annan uppenbar bevisning. Istället för att utses i varje enskilt mål, blir nämnden fast för hela tinget.³²

Med *Kristoffers allmänna landslag* från 1442 hade nämndsmålen blivit den vanligaste processformen, och nämndemännen blev permanenta ledamöter av rätten. Valbara som nämndemän, var de självägande bönderna samt även arrendatorer. I vilken utsträckning nämnden faktiskt utövade en dömande funktion berodde till stor del på häradshövdingen och hans engagemang. Med en dominant hövding förpassades nämndens roll åter till att mer bidra med erfarenhet och fylla en rådgivande funktion, medan det i motsatt fall var nämnden som utförde hela den dömande verksamheten.³³

2.1.3 1500-, 1600- och 1700-talet

Under 1500-talet och 1600-talet ökade nämndens maktställning. Positionen som häradshövding gavs av kungarna till adelsmännen, som sällan hade anknytning till häradet, vilka istället satte vikarier, så kallade lagläsare, som ersättare för dem som rättens ordförande. Lagläsaren var i många fall endast någon som bokstavligen läste lagen för nämnden. Detta stärkte nämndens inflytande, och ledde till att den på många håll tog över det faktiska dömandet. Nämndens roll befästes ytterligare då det inte längre skedde några val, utan nämndemännen utsågs permanent på livstid. Det förekom att rättens ordförande överlämnade både sakfrågan och även domsrätten helt till nämnden.³⁴ Häradshövdingen hade dock fortfarande formellt och praktiskt

³⁰ SOU 2002:61 s 37.

³¹ Diesen 1996, s. 110.

³² Diesen 1996, s. 111 och 121.

³³ Diesen 1996, s. 111 och 121.

³⁴ Den äldste i nämnden börjar vid denna tid t.o.m. att kallas för *häradssdomare*, se Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 64.

kvar den fulla domsrätten, och kunde genom sin vetorätt åsidosätta nämndemännens utslag. Det förekom även i de fall då häradshövdingen trädde in istället för lagläsaren, att nämnden endast utnyttjades som bevismedel.³⁵

Under 1600-talet infördes hovrätterna, vilka började kontrollera underinstansernas dömmande. Det tvingade häradshövdingarna att ta ett större ansvar. 1680 begränsade Karl XI högadelns makt, och häradshövdingens frihet blev därav väsentligt mindre. Häradshövdingen var tvungen att vara bosatt inom domsagan, och vikarie, som bara kunde godkännas av hovrätten, fick endast insättas då häradshövdingen var förhindrad att närvara. Kraven på ordförandens kompetens skärptes, vilket ledde till att läs- och skrivkunniga samt juridiskt skolade domare blev allt vanligare. Genom domarnas ökade sakkunskap, och det allt större bruket av skriftliga protokoll, blev därmed nämndens inflytande väsentligt reducerat. Nämnden hade i praktiken återigen blivit en endast rådgivande samling ledamöter, utan något inflytande över utgången i målen.³⁶

Med 1734 års lag och dess *rättegångsbalk* tydliggörs maktförhållandet mellan juristdomare och nämnd, genom att stadga att endast en enig nämnd bestående av tolv bönder överröstar häradshövdingen. Den nu lagstadgade bestämmelsen om en enig nämnd, en kollektiv rösträtt, samt det övervägande skriftliga förfarandet i rätten, tog helt bort nämndens domarroll och reducerade den till bisittare. De juridiskt skolade domarna fick därmed en totalt dominerande ställning i domstolen.³⁷

2.1.4 1800- och 1900-talet

Under arbetet med de nya grundlagarna i början av 1800-talet höjdes röster för ett införande av jurysystemet, starkt influerade av idéer från den franska revolutionen. Lagkommittén förkastade dock idén då en blandad sammansättning, med både domare och nämnd, ansågs vara att föredra.³⁸ En central problemställning, belyst i ett senare betänkande,³⁹ var att jurymedlemmarna inte skulle kunna särskilja deras uppgift – *sakfrågor*, från domarens uppgift – *rättsfrågor*. En sådan uppdelning ansågs ”medföra

³⁵ Diesen 1996, s. 112 f. och 121; Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 64 f.

³⁶ Diesen 1996, s. 113 f.; Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 66.

³⁷ Diesen 1996, s. 114 f.; Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 66.

³⁸ Diesen 1996, s. 116.

³⁹ SOU 1926:31 *Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning*.

oövervinneliga svårigheter”.⁴⁰ Kommittén föreslog däremot att nämndemännen skulle ha individuell rösträtt, vilket möttes av stark kritik från domarkåren, då de inte ansåg att nämndemännen var mogna för ett sådant kvalificerat ansvar, och några förändringar skedde därmed inte. Den kollektiva rösträtten från 1734 års lag kom att bestå, men frågan om nämndemännens individuella rösträtt härstammar således från denna tid. Även om ett generellt jurysystem förkastades, så infördes det dock i tryckfrihetsmål genom att 1815 års tryckfrihetsförordning antogs.⁴¹

1823 får bönderna rätt att välja nämndemän på sockenstämma, och 1872 utsträcks valrätten och valbarheten till alla röstberättigade i kommunen,⁴² samtidigt som valperioden begränsades till sex år.⁴³ Underrätterna fick en starkare ställning i samhället och blev ett tydligt fundament i rättskipningen. Yrkesdomaren var en auktoritär centralgestalt, men även nämnden som ansågs representera folksjälen, livserfarenheten och lokalkunskapen, var mycket aktad, respekterad och av hög social rang. Samarbetet dem emellan, domare och nämnd, präglades av ömsesidigt förtroende.⁴⁴

Efter första världskriget präglades tiden av politisk polarisering, och samhällsförändringen från bondesamhälle till industrisamhälle var påtaglig. Nämnden ansågs nu spela en underordnad roll i processen vad avsåg rättsfrågans lösning, men innehade likväl fortfarande en betydande roll i rättskipningen i form av dess rådgivande och kontrollerande funktion. Det framhölls och poängterades även att nämndemännen garanterade allmänhetens förtroende för rättskipningen.⁴⁵

I och med införandet av *nya rättegångsbalken*⁴⁶ år 1948, begränsades antalet nämndemän i häradsrätten till nio, varav sju krävdes närvarande för domförhet. En större förändring var att det beträffande grövre brott infördes nämndemän även i rådhusrätt.⁴⁷ Nämndemännens kollektiva rösträtt kvarstod dock även efter nya rättegångsbalkens införande, och nämnden förblev maktlös i förhållande till domaren, då endast en enig nämnd kunde gå emot den erfarne och aktade yrkesdomaren.⁴⁸

⁴⁰ SOU 1926:31 s. 89.

⁴¹ Diesen 1996, s. 116; Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 68 f.

⁴² 1925 fick även kvinnor dessa rättigheter, och 1969 flyttades valet över från sockenstämman till kommunfullmäktige, se Diesen 1996, s. 117.

⁴³ Diesen 1996, s. 117.

⁴⁴ Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 72 ff.

⁴⁵ Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 74 f.

⁴⁶ Rättegångsbalk (1942:740).

⁴⁷ 1959 utökades det och nämnd används i rådhusrätt i alla brottmål (bötesmål undantaget), se Diesen 1996, s. 118 och 121.

⁴⁸ Diesen 1996, s. 118 och 127 f.

2.2 Senare tids utredningar och lagstiftningsarbete

2.2.1 1970-talet

Genom *tingsrättsreformen 1971* skapades en enhetlig domstolsorganisation. Landsbygdens häradsrätter och städernas rådhusrätter ersattes av tingsrätter. Stad och land samordnades, vilka hade varit tydligt uppdelade i det svenska rättslivet ända sedan medeltiden. Nämndemännens antal reducerades från tidigare nio till fem, och de deltar nu i brottmål samt familjemål (togs sålunda bort från dispositiva tvistemål). Den kollektiva rösträtten bestod även efter denna reform, men nämndemännen fick dock individuell reservationsrätt, vilket innebar en möjlighet att den som inte var enig med domaren kunde få avvikande mening antecknad i protokollet. 1971 infördes även nämndemän i de nyupprättade förvaltningsdomstolarna, länsrätten och skatterätten, och fick här redan från början individuell rösträtt.⁴⁹ Två år tidigare, 1969, hade valet av nämndemän flyttats över till kommunfullmäktige, och således erhållit en allt tydligare partipolitiskt influerad karaktär.⁵⁰

1972 års *domarutredning* presenterade i betänkandet *En öppnare domarbana* (SOU 1974:96) förslaget att införa nämndemän även i hovrätt och kammarrätt. Detta förslag, att lekmän skulle delta även i överrätt, motiverades främst med intresset av insyn och medbestämmande. Utredningen ansåg att en sådan medverkan kunde stärka allmänhetens förtroende för dömandet, samt ytterligare förankra rättskipningen i det allmänna rättsmedvetandet.⁵¹ Hovrätterna var dock starkt kritiska till denna reform, och ett tydligt motstånd kunde skönjas ute i denna instans.⁵² Förslaget ledde dock till att en proposition (prop. 1975/76:153) helt i linje med utredningen framlades 1976, och sedan antogs. Lagen, som trädde i kraft den 1 januari 1977, innebar (förutom visst deltagande av nämndemän i kammarrätt) att brottmål och familjemål i hovrätt avgörs av tre lagfarna domare och två nämndemän. Dessutom gav lagen nämndemännen i hovrätt och kammarrätt individuell rösträtt.⁵³

⁴⁹ Diesen 1996, s. 118 f., 121 f. och 130 f.; Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 76 f.

⁵⁰ Diesen 1996, s. 117 f.

⁵¹ SOU 1974:96 s. 11, 20 och 184 f.; Diesen 1996, s. 131 f.

⁵² Modéer 1993, Lekmän som domare, s. 77.

⁵³ Prop. 1975/76:153 s. 2, 6, 9 och 11; Diesen 1996, s. 132.

2.2.2 1980-talet

Genom 1983 års nämndemannareform återupprättades nämndemännens roll som lekmannadomare från slutet av 1500-talet och början av 1600-talet fullständigt. De skulle nu inte längre fungera som endast rådgivande och kontrollerande bisittare, utan aktivt medverka i själva dömandet. Nämndemännen fick individuell rösträtt i tingsrätt, och kunde således lättare gå emot den lagfarne domaren. I och med införandet av den individuella rösträtten i första instans, fick var och en av nämndemännen samma tyngd som den tidigare ”enväldige” domaren, och därmed en reell maktposition. Antalet nämndemän sänktes från tidigare fem till tre i normalsammansättning,⁵⁴ och tingsrätt i brottmål och familjerättsliga tvistemål var därmed domför med en lagfaren domare och tre nämndemän.⁵⁵

Propositionen (prop. 1982/83:126) bakom reformen underströk på nytt betydelsen av lekmannadeltagande i rättskipningen:

”Först och främst utgör lekmannainflytandet en garanti för att domstolarnas avgöranden ligger i linje med allmänna rättsuppfattningar i samhället. Särskilt gäller detta i bedömningsfrågor, t.ex. angående påföljdsval eller bevisvärdering. Lekmännens medverkan bidrar därigenom till att medborgarnas förtroende för rättskipningen upprätthålls. Vidare tillgodoser lekmännen medborgarnas intresse av insyn i domstolarnas verksamhet. På det sättet vidmakthålls tilltron till denna verksamhet på ett mer allmänt plan.”⁵⁶

Röstförfarandet i tingsrätterna anpassades därmed till vad som redan tidigare gällde vid övriga domstolar, och antalet nämndemän reducerades till tre. Reformen harmoniserade även domstolarnas sammansättning genom att begränsa länsrättens möjlighet att använda fyra nämndemän, så att den i fortsättningen hade samma normalsammansättning som tingsrätten. Lagändringen trädde i kraft 1 juli 1983, trots ett visst motstånd från den borgerliga oppositionen.⁵⁷ Samma år utökades möjligheten för en ensam juristdomare att avgöra brottmål utan nämndemän, från att ha varit möjligt endast i mål där brottet stadgade böter som svåraste straff, till att gälla även för brott med fängelse i högst sex månader som påföljd (då det endast finns anledning att döma till böter).⁵⁸

Några mindre förändringar genomfördes 1987 genom prop. 1987/88:138. Valförsamlingarna fick ett lagfäst ansvar att förbättra rekryteringen till

⁵⁴ I mål rörande de grävsta brotten, då minimistraffet utgjordes av minst 2 års fängelse, behölls tidigare sammansättning med fem nämndemän, se Diesen 1996, s. 133.

⁵⁵ Prop. 1982/83:126 s. 2, 5, 17 och 22; Diesen 1996, s. 118 f. och 133.

⁵⁶ Prop. 1982/83:126 s. 18.

⁵⁷ Prop. 1982/83:126 s. 9 och 28; Diesen 1996, s. 134.

⁵⁸ Prop. 1982/83:41 s. 2 och 22.

uppdraget som nämndeman, och skulle ”eftersträva en allsidig sammansättning av nämndemannakåren med hänsyn till ålder, kön och yrke.”⁵⁹ Nämndemännens sexåriga mandatperiod, som stått oförändrad sedan 1942 års rättegångsbalk trädde i kraft 1948, förkortas till tre år.⁶⁰

2.2.3 1990-talet

I betänkandet av 1993 års domarutredning: *Domaren i Sverige inför framtiden – utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete* (SOU 1994:99), granskades särskilt rekryteringen och valen av nämndemän. Utredningen ansåg att: ”Det är viktigt att behålla den folkliga förankring i dömandet som Sverige av tradition haft.”⁶¹ Däremot ansåg den inte att lekmannamedverkan i andra instans, det vill säga hovrätt och kammarrätt, var nödvändig, och därmed kunde ifrågasättas.⁶² Vad gällde rekryteringen menades, att då nämndemannauppdraget inte är att betrakta som ett partipolitiskt uppdrag, bör det partipolitiska valet kompletteras med en fri nominering. Icke partipolitiskt aktiva bör få möjlighet att kandidera och väljas till uppdraget. Nämndemanna valet bör också skiljas från den allmänna valperioden.⁶³

Mandatperioden för nämndemännen höjdes 1994 till fyra år, och sammanfaller med perioden för de allmänna valen, sålunda tvärt emot vad domarutredningen föreslog.⁶⁴ 1997 års reform ledde till att de fem nämndemän som krävdes för att avgöra grövre brottmål, sänktes till vad som gällde i övriga mål, det vill säga normalsammansättningen med en lagfaren domare och tre nämndemän. Länsrätten blev också domför med en ensam juristdomare i mål av enkel beskaffenhet. I regeringens proposition (prop. 1996/97:133) som föranledde dessa förändringar, föreslogs även att antalet nämndemän i tingsrätt och länsrätt skulle minska till två. Justitiekontoret var dock av annan uppfattning,⁶⁵ och riksdagen avsåg regeringens förslag i denna del.⁶⁶

⁵⁹ Prop. 1987/88:138 s. 14.

⁶⁰ Prop. 1987/88:138 s. 16 f.

⁶¹ SOU 1994:99A s. 302.

⁶² SOU 1994:99A s. 310 f.

⁶³ SOU 1994:99A s. 307 ff.

⁶⁴ Diesen 1996, s. 139.

⁶⁵ Bet. 1996/97:JuU17 s. 1.

⁶⁶ Prop. 1996/97:133 s. 30, 34 och 41; SOU 2013:49 s. 105 f.

2.2.4 2000-talet

Regeringen beslutade år 2000 att tillsätta en kommitté för att se över rekryteringen av nämndemän i syfte att nå en än mer allsidig rekrytering.⁶⁷ Kommittén antog namnet *Nämndemannakommittén*, och överlämnade i juni 2002 sitt betänkande *Framtidens nämndemän* (SOU 2002:61).⁶⁸

Kommittén ansåg att det var nödvändigt för de nominerande organen att mer målinriktat arbeta för en allsidig sammansättning av nämndemannakåren, främst för att komma till rätta med snedrekryteringen gällande ålder och etnisk bakgrund.⁶⁹ För att uppnå detta föreslog kommittén införandet av en så kallad *fri kvot*, som innebar att en viss del (i detta fall inledningsvis 20 procent) av nämndemännen skulle rekryteras från en grupp med personer utan partipolitisk bakgrund, således från annat håll än från de politiska partierna.⁷⁰ Kommittén menade att: ”Det politiska valsystemet, varigenom personer utan partipolitisk bakgrund har svårigheter att komma i fråga som nämndemän, utgör en orsak till den sneda rekryteringen.”⁷¹ Detta ger till följd att yngre och personer med annan än svensk etnisk bakgrund, med nuvarande politiska valsystem, sällan kommer i fråga för nämndemannauppdrag då de i mindre omfattning innehar partibundna uppdrag.⁷²

Kommittén fick också i uppdrag att lämna förslag på hur en nämndemans lämplighet för tjänstgöringen bör prövas.⁷³ Den föreslog att ett lagfäst lämplighetskrav för uppdraget som nämndeman bör införas, och vidare att beteenden hos densamme som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen, bör kunna leda till en prövning av nämndemannens uppdrag. Om nämndemannen döms för brott, är det av så förtroendeskadlig natur att nämndemannen bör entledigas. Även när nämndemannen i andra fall bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen, och påtalats som olämplig, bör densamme kunna entledigas.⁷⁴

⁶⁷ Dir. 2000:79 s. 1.

⁶⁸ SOU 2002:61 s. 4.

⁶⁹ Vad gäller den könsmässiga sammansättningen, så anses den vid den här tiden vara tillfredställande, då nämndemannakåren nu till och med består av en något högre andel kvinnor än män, se SOU 2002:61 s. 54.

⁷⁰ SOU 2002:61 s. 71 f och 77 ff.

⁷¹ SOU 2002:61 s. 74.

⁷² SOU 2002:61 s. 74 och 77 ff.

⁷³ Dir. 2000:79 s. 1.

⁷⁴ SOU 2002:61 s. 175 ff.

Nämndemannakommitténs arbete resulterade 2006 i en del lagändringar genom propositionen *Ett stärkt nämndemannainstitut* (prop. 2005/06:180). Ett lämplighetskrav för nämndemän infördes i och med 4 kap. 6 § tredje stycket rättegångsbalken (RB) och 20 § fjärde stycket lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar (LAFD), som föreskrev att ”till nämndeman bör endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget.”⁷⁵ Även regler om entledigande och avstängning på grund av olämplighet infördes. I 4 kap. 8 § RB och 21 § LAFD infördes ett nytt andra stycke som stadgade att ”domstolen skall entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig uppenbart olämplig för uppdraget”, och i de nya paragraferna 4 kap. 8 a § RB och 22 § LAFD följer av tredje punkten att domstolen får stänga av en nämndeman från tjänstgöringen om han eller hon ”i övrigt uppvisar ett beteende eller ett tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.”⁷⁶

Vad gällde rekryteringen av nämndemän, och syftet att uppnå en mer allsidig sammansättning, ansåg regeringen att partiernas rekryteringsarbete bör breddas, och att särskilda informationsinsatser bör genomföras i syfte att underlätta en sådan bredare rekrytering. I 4 kap. 7 § RB och 19 § LAFD infördes också ett tillägg i form av att det vid val av nämndemän ska eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning, inte enbart vad gäller ålder, kön och yrke, utan även avseende *etnisk bakgrund*.⁷⁷ Nämndemannakommitténs förslag om rekrytering från en fri kvot fick dock inte gehör hos regeringen, och infördes således inte.⁷⁸

2.2.5 2010-talet

Domarlagsutredningen lade 2011 fram sitt betänkande *En reformerad domstolslagstiftning* (SOU 2011:42). Utredningen föreslog, att då bestämmelserna om nämndemän i 4 kap. RB och i LAFD är i princip likalydande, bör de föras samman i en gemensam lag om nämndemän. ”Samma principer ska ligga till grund för bestämmelserna oavsett domstolsslag.”⁷⁹ Förutom utredningens förslag om att varje domstol själv ska få besluta om hur många nämndemän som ska tjänstgöra vid domstolen, föreslogs inga övriga förändringar gällande nämndemännen.

⁷⁵ Prop. 2005/06:180 s. 5, 10 och 33.

⁷⁶ Prop. 2005/06:180 s. 6 f., 11 och 37 ff.

⁷⁷ Prop. 2005/06:180 s. 6, 9 f. och 26 ff.

⁷⁸ Prop. 2005/06:180 s. 23 ff.

⁷⁹ SOU 2011:42 s. 153.

Författningsförslaget var ämnat att träda i kraft den 1 januari 2012, men bereds för närvarande vidare i Regeringskansliet.⁸⁰

Till följd av Nämndemannakommitténs betänkande (SOU 2002:61) och efterföljande proposition (prop. 2005/06:180), gav regeringen Domstolsverket (DV), inför valen av nämndemän 2006 och 2010, i uppdrag att genomföra informationsinsatser och kartlägga nämndemannakåren. Syftet var bland annat att klargöra om en allsidigare sammansättning hade uppnåtts. Resultatet i DV:s rapport den 14 mars 2011 visade att könsfördelningen i nämndemannakåren var jämn, att andelen personer med annan än svensk etnisk bakgrund hade ökat, men att åldersstrukturen fortfarande inte var representativ för svenska befolkningen.⁸¹

I juli 2010 fick *Straffprocessutredningen* i uppdrag att se över brottmålsprocessen. Syftet var att överväga åtgärder för att skapa ett mer ändamålsenligt brottmålsförfarande. Frågan om i vilka fall nämndemän bör närvara vid brottmål, samt i vilka sammansättningar, ingick i uppdraget.⁸² Straffprocessutredningen föreslog att tingsrätten skulle vara domför med endast en lagfaren domare, utan nämndemän, vid huvudförhandling i brottmål, om det inte finns anledning att döma till fängelse i mer än sex månader.⁸³ Vidare föreslogs även att, om det finns skäl för det med hänsyn till målets karaktär eller frågans beskaffenhet, så ska tingsrätten få bestå av tre juristdomare.⁸⁴ Även kravet att nämndemän alltid ska delta i avgörandet när en tingsnotarie handlägger brottmål vid huvudförhandling föreslogs tas bort.⁸⁵ Straffprocessutredningen ansåg att många överväganden i hovrätten rör rent juridiska bedömningar som ofta är av komplicerat slag, och att det är av vikt att hovrättens överprövande funktion ytterligare betonas. Därför föreslog utredningen vidare att nämndemän inte ska medverka i hovrätten vid avgörande i brottmål.⁸⁶ I april 2013 lämnade utredningen sitt betänkande *Brottmålsprocessen* (SOU 2013:17), vilket för närvarande bereds inom Regeringskansliet.⁸⁷

Justitiedepartementet inledde under hösten 2011 en kartläggning av behovet av att reformera nämndemannasystemet. Denna föranleddes bland annat mot bakgrund av resultatet i Domstolsverkets senaste undersökning. Då det

⁸⁰ SOU 2011:42 s. 35 ff. och 153 ff.

⁸¹ SOU 2013:49 s. 108.

⁸² Dir. 2010:78 s. 1 och 11 f.

⁸³ SOU 2013:17 s. 66 och 685 ff.

⁸⁴ SOU 2013:17 s. 66, 685 och 690 ff.

⁸⁵ SOU 2013:17 s. 693 ff.

⁸⁶ SOU 2013:17 s. 67 och 703 ff.

⁸⁷ Bet. 2014/15:JuU15 s. 12.

visade sig finnas en bred enighet om behovet av en översyn av nämndemannasystemet, beslutade regeringen den 31 maj 2012, genom kommittédirektivet *Ett modernt nämndemannasystem* (dir. 2012:51), att tillsätta en utredning.⁸⁸ Utredningen fick som övergripande målsättning att ”skapa ett modernt nämndemannasystem som även i framtiden kan bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna.”⁸⁹ Utredningen antog namnet *Nämndemannautredningen*, och framlade sitt betänkande *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* (SOU 2013:49), i juni 2013.⁹⁰ I betänkandet föreslogs betydande och omfattande förändringar, som i stort skulle reformera det befintliga nämndemannasystemet i grunden. Regeringen tog ställning till Nämndemannautredningens betänkande, och överlämnade till riksdagen den 6 mars 2014 propositionen *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav* (prop. 2013/14:169).⁹¹ Riksdagen beslutade den 25 juni 2014 att bifalla regeringens förslag,⁹² och lagändringarna trädde i kraft den 1 september 2014.⁹³

⁸⁸ Dir. 2012:51 s. 1 ff.

⁸⁹ Dir. 2012:51 s. 1.

⁹⁰ SOU 2013:49 s. 4.

⁹¹ Prop. 2013/14:169 s. 1.

⁹² Bet. 2013/14:JuU32; Rskr. 2013/14:391.

⁹³ Lag (2014:904) om ändring i rättegångsbalken; Lag (2014:905) om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

3 Argument för och emot ett system med nämndemän

3.1 Argument för nämndemän i svenska domstolar

Argumenten *för* nämndemän i svenska domstolar kommer här att delas upp i två kategorier: *politiska skäl* och *juridiska skäl*. Det görs i syfte att tydliggöra vissa grundläggande skillnader dem emellan vad gäller motiven till respektive argument. Det föreligger dock en så pass stark politisk karaktär i samtlig argumentation för nämndemannamedverkan, att merparten av skälen, i vid bemärkelse, kan sägas utgå ifrån ett politiskt perspektiv med rättspolitiska avvägningar.

3.1.1 Politiska skäl

3.1.1.1 Medborgarnas inflytande över rättskipningen

Som en följd av införandet av den individuella rösträtten fick nämndemännen ett verkligt *inflytande över rättskipningen*. De blev formellt likställda med den lagfarne domaren, och kunde nu under vissa omständigheter även gå emot dennes mening. Nämndemännens roll som meddomare vid rättskipningen medför, förutom inflytande, även en omfattande *insyn* i domstolarna och den dömande verksamheten.⁹⁴ Det här inflytandet och den här insynsfunktionen har ofta betonats i förarbeten som några av de mest tongivande anledningarna till nämndens berättigande samt fortbestånd.⁹⁵ I regeringens senaste proposition gällande nämndemannauppsatzen anger den: ”Genom att som allmänhetens representanter utöva insyn i den dömande verksamheten bidrar nämndemännen till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna.”⁹⁶

⁹⁴ Diesen 1996, s. 235 f.

⁹⁵ Prop. 1975/76:153 s. 23; Prop. 1982/83:126 s. 18; Prop. 2005/06:180 s. 20; Prop. 2013/14:169 s. 14; SOU 1974:96 s. 184 f.; SOU 1994:99B s. 186; SOU 2002:61 s. 51; SOU 2011:42 s. 154; SOU 2013:49 s. 98 och 115 ff.

⁹⁶ Prop. 2013/14:169 s. 14.

Genom lekmännens, sålunda medborgarnas, inflytande över rättskipningen och insyn i den dömande verksamheten, skapas en *legitimitet* för domstolarnas avgöranden.⁹⁷ Då folkrepresentanter utan juridisk skolning deltar i domstolsavgöranden, ges dömandet en legitimitetsverkan som följd av att allmänheten är mer villig att acceptera statens rättskipande maktutövning. Nämndemännen kan, som allmänhetens representanter, följaktligen sägas inneha ett demokratiskt medinflytande, och får därmed en demokratisk funktion. En förutsättning är dock att nämndemännen verkligen uppfattas som folkets representanter, samt har ett verkligt inflytande. Det demokratiska medinflytandet i och med nämndemännen, medför en *demokratisk kontroll* av rättskipningen, och därmed ett skydd mot statligt maktmissbruk.⁹⁸

Sammanfattningsvis kan sägas att nämndemännen har, som folkets och allmänhetens representanter, ett stort inflytande över rättskipningen, och utövar därigenom insyn i den dömande verksamheten samt demokratisk kontroll av domstolarnas maktutövande, vilket därmed skapar en legitimitet för domstolarnas avgöranden.⁹⁹

3.1.1.2 Folkligt förtroende för rättskipningen

Medborgarnas (allmänhetens) *förtroende för domstolarna och dess rättskipning*, anses i förarbeten vara det mest centrala och viktigaste argumentet för nämndemännens medverkan i svenska domstolar. Det anges till och med vara det *enda* argumentet som i sig kan motivera nämndemannamedverkan:¹⁰⁰

”Det främsta, och det enda som i sig motiverar nämndemannamedverkan, är att nämndemän genom den insyn och den påverkan som de har på avgörandena bidrar till att upprätthålla förtroendet för domstolarna.”¹⁰¹

Som framgår ovan (se även kap. 3.1.1.1), är allmänhetens förtroende således starkt beroende och ett resultat av nämndemännens inflytande över rättskipningen. Förtroendet för rättsväsendet bibehålls eller ökas genom att nämndemännen utövar insyn i den dömande verksamheten, och har ett inflytande över domstolens avgöranden, vilket därmed stärker domstolsväsendets legitimitet. Legitimiteten är därför även starkt beroende

⁹⁷ SOU 2013:49 s. 98 och 120; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 722.

⁹⁸ SOU 2013:49 s. 98 f., 116 och 119 ff.; Diesen 1996, s. 26 ff., 48 f. och 235 f.

⁹⁹ SOU 2013:49 s. 98 f. och 120 f.

¹⁰⁰ SOU 2013:49 s. 119 ff.; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 723.

¹⁰¹ SOU 2013:49 s. 122.

och en följd av, inte bara medinflytande, utan att det faktiskt också resulterar i ett folkligt förtroende för rättskipningen.¹⁰²

Redan i Processkommissionens betänkande (SOU 1926:31) från 1926, betonades vikten av ett folkligt förtroende för rättskipningen:

”En fördel, som lekmäns deltagande i rättskipningen utan tvivel medför, är, att folkets förtroende för rättskipningen därigenom underhålles och stärkes. Folket kommer genom detta deltagande att icke betrakta rättskipningen såsom en främmande samhällsverksamhet utan känner sin samhörighet med den.”¹⁰³

Tillsammans med insynen i domstolens verksamhet, är det främst genom nämndemännens inflytande i bedömningsfrågor, till exempel påföljdsval och bevisvärdering, som medborgarnas förtroende kan sägas upprätthållas.¹⁰⁴ Även *pedagogiska skäl* anses stärka förtroendet, genom att lekmäns deltagande i domstolen tvingar juristerna att göra processen förståelig och processmaterialet begripligt. Det ökar medborgarnas förtroende för domstolarnas verksamhet på så vis att allmänheten lättare kan följa med i processens gång, och ta del av domstolens avgöranden. Den annars juridiskt komplexa och svårbegripliga tekniken och språket blir lättare att förstå, och ökar allmänhetens möjlighet till insyn, och därmed även förtroendet för rättskipningen.¹⁰⁵ Följaktligen finns även ett *teknokratiskt skäl* till nämndemännens medverkan. Den bärande idén för det ”anti-teknokratiska” motivet är att dömandet inte får bli en ren vetenskap. Om rätten fjärrar sig från allmänhetens insyn och kontroll, genom att domstolen blir för vetenskaplig och obegriplig för medborgarna, skulle själva rättstillämpningen till slut stå i strid med medborgarnas uppfattning, och således förlora allmänhetens förtroende. Närvaron av lekmän garanterar att rättsprocessen inte blir obegriplig för folket, utan att allmänheten istället ser ett tydligt samband mellan lag, lagöverträdelse och straff.¹⁰⁶

I rättegångsbalken kommer betydelsen av att det folkliga förtroendet för rättskipningen utgör ett viktigt motiv för nämndemännens medverkan i domstolarna till uttryck genom 4 kap. 8 a § första stycket 3, som föreskriver att domstolen får stänga av en nämndeman från tjänstgöringen, om han eller hon ”i övrigt uppvisar ett beteende eller ett tillstånd som bedöms skada allmänhetens förtroende för rättskipningen.”

¹⁰² SOU 2013:49 s. 98; Diesen 1996, s. 26 f; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 721 f.

¹⁰³ SOU 1926:31 s. 85.

¹⁰⁴ Prop. 1982/83:126 s. 18; Diesen 1996, s. 236.

¹⁰⁵ Diesen 1996, s. 35 f.

¹⁰⁶ Diesen 1996, s. 33 och 239.

3.1.1.3 Billigare än jurister

Nämndemän erhåller i normalfallet ett dagsarvode om 500 kronor, och har även rätt till ersättning för inkomstförlust.¹⁰⁷ Av nämndemännen är närmare 60 procent mellan 60 och 80 år, vilket kan antas innebära att en stor del av dessa uppstår pension.¹⁰⁸ Även om det är kostsamt att hålla domstolarna med lekmanaledamöter, oavsett om de arvoderas eller ersätts för inkomstbortfall, skulle det bli betydligt mer kostsamt om man ersatte nämndemännen med jurister. Inte ens om man ersatte alla tre nämndemännen, som är den vanligaste sammansättningen, med endast en lagfaren domare, anställd i domstolen (så att rätten normalt skulle bestå av två domare), skulle det bli billigare än dagens system med lekmannadomare.¹⁰⁹

En förutsättning för det politiska kostnadsskälet är givetvis att nämnden inte består av för många nämndemän. Då nämndemännens antal 1983 begränsades till tre, från att ha varit tolv, och så sent som i mitten på 1900-talet nio, utgör de dock en väsentligt reducerad grupp, sett ur ett historiskt perspektiv. En nämndemannarepresentation med dagens begränsade sammansättning kostar därmed betydligt mindre än en kollegial sammansättning. Ytterligare en förutsättning för att en sammansättning med lekmannadomare ska vara billigare, är naturligtvis att alternativet blir att den överhuvudtaget på något sätt skulle ersättas med en eller flera jurister. Om nämnden helt tas bort, och rätten istället blir domför med endast en lagfaren domare, skulle det följaktligen leda till en ännu lägre kostnad. Ännu mer så då effektiviteten skulle öka och processen skulle gå snabbare. Detta skulle dock ske på bekostnad av legitimitet, det demokratiska inflytandet och risk för subjektivism.¹¹⁰

3.1.2 Juridiska skäl

3.1.2.1 Rättens avgöranden i linje med den allmänna rättsuppfattningen

Det juridiska skälet att nämnden säkrar att rättens avgöranden ligger i linje med *den allmänna rättsuppfattningen*, är på många sätt sammankopplat med de ovan nämnda politiska skälen, och innehar således till viss del en karaktär av *rättspolitisk* argumentation. Främst gäller detta den

¹⁰⁷ SOU 2013:49 s. 306.

¹⁰⁸ SOU 2013:49 s. 217 f.

¹⁰⁹ Diesen 1996, s. 36 f.

¹¹⁰ Diesen 1996, s. 36 f. och 237.

teknokratiska aspekten, samt det därav folkliga förtroendet för rättskipningen.¹¹¹

Detta skäl är, tillsammans med allmänhetens förtroende för rättskipningen, det vanligast förekommande motivet i förarbeten för nämndemäns medverkan i de svenska domstolarna, och det juridiska huvudargumentet. Det lyfts fram i flertalet utredningar, och förekommer i nästan alla lagmotiv som behandlar frågan om nämndemän. Genom nämndemännens inflytande över målens avgöranden, har de länge ansetts utgöra en garanti för att verksamheten vid domstolarna ligger i linje med allmänna värderingar i samhället, och därmed upprätthållit samt ökat medborgarnas förtroende för domstolarnas verksamhet.¹¹²

I prop. 1982/83:126 anges att: ”Först och främst utgör lekmannainflytandet en garanti för att domstolarnas avgöranden ligger i linje med allmänna rättsuppfattningar i samhället. Särskilt gäller detta i bedömningsfrågor, t.ex. angående påföljdsval eller bevisvärdering.”¹¹³ Och även i prop. 1996/97:133 anges liknande: ”Nämndemännens medverkan är en garanti för att verksamheten vid domstolarna ligger i linje med allmänna värderingar i samhället. Störst betydelse har nämndemännen när det gäller påföljdsfrågor och bevisvärdering.”¹¹⁴

Det innebär att nämndemännen, utöver sin allmänna demokratiska och legitimerande funktion, även i enskilda rättsliga avgöranden får en inverkan på rättstillämpningen. I sin roll som lekmän kan de verka för en tillämpning av lagen, som bättre anpassas till allmänna värderingar i samhället, i de fall lagen är rigid och föga i balans med det allmänna rättsmedvetandet.¹¹⁵ Nämnden har dock inte rätt att ”korrigera” lagen, utan får endast inom ramen för det utrymme som lagarna ger, göra sin rättstillämpning, sin egen bedömning. Främst kommer det till uttryck vid påföljdsfrågor och bevisvärdering.¹¹⁶ Även här kan det teknokratiska argumentet till viss del tillämpas, då det genom det folkliga inflytandet över rättstillämpningen gör allmänheten till en del av rättsprocessen, och domstolarnas avgöranden i viss mån speglar medborgarnas uppfattning av lagen och dess tillämpning.¹¹⁷

¹¹¹ Diesen 1996, s. 235 och 241.

¹¹² SOU 2013:49 s. 115; Diesen 1996, s. 237.

¹¹³ Prop. 1982/83:126 s. 18.

¹¹⁴ Prop. 1996/97:133 s. 29.

¹¹⁵ Diesen 1996, s. 29.

¹¹⁶ Diesen 1996, s. 29 f. och 237.

¹¹⁷ Diesen 1996, s. 33 och 239.

3.1.2.2 Större allsidighet i prövningen

Genom en breddad livserfarenhet i rätten kan nämnden skapa en *större allsidighet i prövningen*. Till följd av att ”lekmän medverkar som domare där och bidrar med sina erfarenheter från och kännedom om det praktiska livet”¹¹⁸, kan rätten dra nytta av de förbättrade förutsättningar som detta medför vid till exempel sociala avvägningar, påföljdsval och den fria bevisprövningen.¹¹⁹

Nämndemännen förutsätts tillföra domstolarna allmän livserfarenhet och kännedom om skilda områden av det praktiska livet. Domstolen kan få fler referenser för sin bedömning genom lekmännens kunskaper och erfarenheter. Lekmännens erfarenhet från det praktiska livet kan även bidra till att allmänt rådande värderingar bland medborgarna kommer till uttryck genom nämndemännen, och att domstolarnas avgöranden som följd av det, i så stor utsträckning som möjligt speglar det allmänna rättsmedvetandet.¹²⁰

I betänkandet (SOU 2013:49) av 2013 års Nämndemannautredning anges:

”Nämndemän bör medverka där de vid sidan av insynen kan göra störst nytta genom att tillföra ytterligare erfarenhet och perspektiv i rätten. Nämndemannamedverkan bör förbehållas mål som typiskt sett innefattar mer omfattande skälighets- och bevisbedömningar.”¹²¹

Utredningen betonar således vikten av nämndens funktion att, genom sin livserfarenhet, skapa en större allsidighet i prövningen, men anger även vidare att behovet främst kommer till nytta vid skälighets- och bevisbedömningar.

Domarkårens eventuella sociala snedrekrytering och begränsade perspektiv, kan härmed balanseras genom nämndens bredare bakgrund och livserfarenhet, samt till viss del mer spridda åldersfördelning.¹²²

¹¹⁸ SOU 1974:96 s. 26.

¹¹⁹ Diesen 1996, s. 237 f.; Diesen 2011-12, s. 533 f.

¹²⁰ SOU 2013:49 s. 117; Diesen 2011-12, s. 537.

¹²¹ SOU 2013:49 s. 122.

¹²² Diesen 1996, s. 31 f.

3.2 Argument mot nämndemän i svenska domstolar

3.2.1 Brist på juridisk kompetens

Huvudargumentet mot lekmän som domare är att de *saknar juridisk kompetens*. Denna brist på juridisk kunskap hos nämndemännen är problematisk, och deras största nackdel. Deras funktion i rätten är dock att delta som just lekmän, visserligen som lekmanndomare, men ändå under förutsättning att de fortfarande är just lekmän, och inte juridiskt skolade domare. Avsikten är att de genom sin roll som allmänhetens röst ska bidra med breddad livserfarenhet och ett allmänt rättsmedvetande. Det är således inte ens önskvärt att de ska ha omfattande juridiska kunskaper.¹²³

Denna brist på juridisk kompetens begränsar dock nämndemännens medverkan i den dömande verksamheten väsentligt. Då de inte behärskar lagens uppbyggnad, den juridiska tekniken, tolkningsmetoder och praxis, får de svårt att komma fram till det resultat lagstiftaren avsett. Följaktligen blir nämndemännen helt beroende av den lagfarne domaren, både vad gäller vilka problemställningar som faktiskt är juridiskt relevanta, men också vid undersökningar och bedömningar som kräver juridisk kompetens. De blir på grund av sin okunskap således helt utlämnade till den lagfarne domaren, som måste redogöra för rättsläget, de enskilda rättsfrågorna, samt ange inom vilka ramar som nämndemännen är tvungna att hålla sig inom vid rättstillämpningen.¹²⁴

Vid *rättsfrågor*, även gällande de mest grundläggande delarna av juridiken, har lekmännen nästan undantagslöst inget att tillföra, då den lagfarne domaren har en överlägsen kunskap. När det gäller *sakfrågor*, faktiska omständigheter i målet, finns däremot ett större spelrum för nämndemännens åsikter och värderingar. Det gäller särskilt vid bevisvärdering och påföljdsfrågor.¹²⁵ Dock är nämndemän sällan av skiljaktig mening, och går nästan aldrig emot juristen, utan försöker praktiskt taget alltid nå enighet med den lagfarne domaren. Nämndens uppfattning styrs i hög grad av den lagfarne domaren, utan att nämndemännen själva uppfattar det som att de har blivit styrda.¹²⁶

¹²³ Diesen 1996, s. 38 ff.

¹²⁴ Diesen 1996, s. 38 ff och 279 ff.; Diesen 2011-12, s. 534 f. och s. 537 f.

¹²⁵ Diesen 1996, s. 40 f. och 281 ff.

¹²⁶ Diesen 1996, s. 192 ff. och 232; Diesen 2011-12, s. 538.

Nämndemännen har således ett mycket begränsat inflytande över dömandet.¹²⁷

Det bidrag som nämndemännen tillför i form av kunskap är följaktligen inte av juridiskt slag, men är även i övrigt vad gäller sakfrågor, bara ett komplement till den lagfarne domaren. Deras lekmannamedverkan kan snarast ses som en *rättspolitisk* faktor vid den juridiska beslutsprocessen.¹²⁸

3.2.2 Ingen metodutveckling

I förhållande till de lagfarna domarna, de skolade juristerna, är den juridiskt teoretiska och metodologiska kunskapen hos lekmännen näst intill obefintlig. Då rätten består av lekmän, som inte är juridiskt skolade, behöver få lagen förklarade för dem, och sålunda inte behärskar den juridiska metoden, måste förklaringar om lagens innebörd och tillämpning hållas allmänna och enkla. Rättstillämpningen förenklas för att lekmännen ska kunna förstå och medverka i processen. En direkt följd av detta blir att nämndemannasystemet *hämmar den juridiska metodutvecklingen*.¹²⁹

Då juristerna i stor utsträckning använder sig av en vetenskaplig metod och objektiv slutledning vid bevisvärdering, står nämndemännen i stor kontrast med sin lekmannamässiga bevisvärdering, som medför en klar risk för att subjektiv övertygelse får stor inverkan på rättstillämpningen. En utveckling mot en mer vetenskaplig form av bevisprövning omöjliggörs dock av att lekmännens möjligheter att förstå den minskar, och därmed inte längre kan medverka på ett funktionellt sätt, eftersom de inte kan tillämpa den. Om juristerna bara får använda den kunskap som lekmän kan förstå, blir en naturlig följd att behovet av metodutveckling inte föreligger. Således blir nämnden otvivelaktigt ett hinder mot en mer sofistikerad bevisprövning och utvecklad juridisk metodik.¹³⁰

3.2.3 Risk för subjektivism

Nämndemännens brist på juridisk kunskap och metodik, samt deras roll som just lekmän, leder ofrånkomligen till att deras funktion i rätten i stort blir att ”tycka”. Det föranleder en påtaglig *risk för subjektivism*, att nämndemännen ersätter juristernas metodik vad gäller en objektiv analys, med istället

¹²⁷ Diesen 2011-12, s. 538.

¹²⁸ Diesen 1996, s. 41.

¹²⁹ Diesen 1996, s. 42 och 293 f; Diesen 2011-12, s. 544.

¹³⁰ Diesen 1996, s. 43 och 292 ff.; Diesen 2011-12, s. 535 och 546.

subjektiva intryck, samt även den viktiga rationella bedömningen, med egen övertygelse.¹³¹

Lekmän är inte på samma sätt som jurister skolade i att hålla ett objektivt förhållningssätt vid bedömningar, utan styrs lättare av känslor. Egna uppfattningar om vad som är brottsligt samt hur allvarligt brottet är, kan spela stor roll för nämndemännens bedömningar. Denna bristande förmåga att hålla sig objektiv, och istället göra bedömningar utifrån subjektiva ställningstaganden, leder till en mindre förutsägbarhet i rättstillämpningen. Dömande som baseras på ytliga intryck, felaktiga föreställningar, känslor samt till och med rena fördomar, blir således mindre förutsägbara, vilket i sin tur även riskerar rättsäkerheten.¹³²

Redan i tidiga utredningar som berör nämndemannasystemets funktion, uttrycktes en oro för en allt för långtgående subjektivism hos nämndemännen. I Processkommissionens betänkande (SOU 1926:31), anges att då även lekmännens synpunkter får tillfälle att göra sig gällande vid rättsprövningen ”uppstår emellertid den faran, att lekmännen kunna vara benägna att för vinnande av ett resultat, som enligt deras uppfattning är tillfredsställande, åsidosätta lagens bud.”¹³³

Vidare tas problematiken upp även i senare förarbeten. Det anges att nämndemännen ska låta sig styras enbart av de rättsregler som samhället ställt upp, men att det i många mål även finns ett utrymme för nämndemannens personliga erfarenheter och värderingar.¹³⁴ Oron för subjektivism kommer till uttryck genom förslaget i prop. 1982/83:126 att minska antalet nämndemän från fem till tre, samt ge dem individuell rösträtt. Det ansågs vid remissbehandlingen från vissa håll föreligga en ”risk för att personligt tyckande får alltför stort utrymme i ett mål”¹³⁵ och ”Att en nämndeman i sitt dömande låter sig påverkas av rättsligt irrelevanta faktorer kan naturligtvis inträffa redan med gällande regler.”¹³⁶

3.2.4 Risk för partipolitisering

I Sverige rekryteras och nomineras nämndemännen uteslutande av de politiska partierna. De flesta har som krav att den föreslagna kandidaten ska

¹³¹ Diesen 1996, s. 43.

¹³² Diesen 1996, s 43 f.

¹³³ SOU 1926:31 s. 87.

¹³⁴ Prop. 1982/83:126 s. 19.

¹³⁵ Prop. 1982/83:126 s. 19.

¹³⁶ Prop. 1982/83:126 s. 19.

vara medlem i det egna partiet, och avgör själva vidare vilka de anser vara lämpliga. Det är sedan även de politiska partierna som utser nämndemännen, genom att valet av dessa görs av partiernas representanter i kommun- och landstingsfullmäktige (4 kap. 7 § RB och 19 § LAFD). Det är således en helt politisk nominerings- och valprocess. Nämndemännen är följaktligen både partipolitiskt valda, samt medlemmar i de politiska partier som rekryterat, nominerat och valt dem. Det är problematiskt med kravet på att den som vill bli nämndeman i praktiken inte kan bli det utan att tillhöra ett politiskt parti.¹³⁷

Trots att nämndemännen utses genom val av kommun- och landstingsfullmäktige, är nämndemannauppdraget dock inte ett politiskt uppdrag. Det betonas ofta i förarbeten hur viktigt det är att tydliggöra att nämndemannauppdraget inte är politiskt, och att just det är av central betydelse för allmänhetens förtroende för både nämndemannasystemet och det svenska rättsväsendet.¹³⁸ I den senaste propositionen med förslag till ändringar vad gäller nämndemannasystemet, anges särskilt: ”Till uppdraget är inte knutet några uppgifter av politisk natur.”¹³⁹ I 4 kap. 13 § RB finns även regler om neutralitet, objektivitet och domarjäva, ämnade att förhindra denna form av partiskhet, och gäller såväl nämndemännen som den lagfarne domaren.¹⁴⁰

Problematiken kvarstår dock, att även om uppdraget inte är att anse som ett politiskt, så utförs det av politiskt tillsatta partimedlemmar. Till följd av det partipolitiska valet föreligger en överhängande risk att nämndemännen ser sin roll i rätten som representanter för sitt parti. Många nämndemän uppfattar också sin roll som just att företräda sitt partis rättspolitiska uppfattningar i rätten. Därmed kan det, genom funktionen som meddomare, uppstå en fara att deras partitillhörighet och ideologi påtagligt färgar deras bedömningar och avgöranden, och därmed minskar domstolens objektivitet samt förutsägbarhet. Det kan således föreligga en *risk för partipolitiskt dömande*.¹⁴¹

Om folket ser nämndemännen som partipolitiska representanter, och inte längre som opartiska representanter för allmänheten och den allmänna rättsuppfattningen, förlorar nämndemannasystemet sin legitimitet, då det inte längre har medborgarnas förtroende. Brist på objektivitet och

¹³⁷ Prop. 2013/14:169 s. 12; SOU 2002:61 s. 65 ff.; SOU 2013:49 s. 221 ff. och 240; Diesen 1996, s. 139; Diesen 2011-12, s. 540 f.

¹³⁸ Prop. 2013/14:169 s. 12; SOU 2013:49 s. 213 f. och 233 f.

¹³⁹ Prop. 2013/14:169 s. 12.

¹⁴⁰ Diesen 1996, s. 45; Diesen 2011-12, s. 541.

¹⁴¹ Diesen 1996, s. 45 f. och 295 ff.; Diesen 2011-12, s. 539 f.

förutsägbarhet vid avgöranden, samt om domstolarna inte längre anses vara självständiga och fristående från den politiska makten, leder till ett system som inte längre är rättssäkert. De alla i grunden demokratiska skälen för ett nämndemannasystem, förlorar sin legitimitet utan ett folkligt förtroende för dem som ska utöva detta demokratiska inflytande.¹⁴²

3.2.5 Lägre effektivitet

Det har ovan (kap. 3.1.1.3) konstaterats att det är billigare med arvoderade nämndemän, som vid behov träder in som meddomare i rätten, än att ersätta dem med ett antal heltidsanställda lagfarna domare. Men hur mycket minskar nämndemännens rättens effektivitet, och vilken ökad kostnad medför detta?

Om den lagfarna domaren måste ägna stor tid åt att förklara gällande rätt och problemställningar för nämndemännens, *minskar rättens effektivitet*, och tid som domaren hade kunnat ägna åt andra uppgifter, andra mål, går förlorad. Effektiviteten minskar, och det leder till en ökad kostnad. Om denna bristande effektivitet, och därmed förlorade tid för den heltidsanställda domaren, medför en större kostnad än om nämndemännens ersattes av ett antal juristdomare, är dock oklart.¹⁴³

En ytterligare aspekt ur effektivitetssynpunkt är om lekmännen, efter domarens utförliga förklaringar och redogörelse för rättsläget, ändå inte kan ta till sig denna information och kunskap, och därmed inte kan medverka i avgöranden på ett effektivt sätt. Om nämndemännens inflytande i rätten bara är en fiktiv form av demokratiskt inflytande, och de i praktiken inte gör någon nytta eller har någon effekt, blir följden att samhället betalar för en ”onyttig” tjänst.¹⁴⁴

En annan fråga ur effektivitetssynpunkt är i vilken utsträckning nämndemän behöver delta, om de verkligen behöver delta i de flesta brottmål, som de gör idag? I tingsrätt deltar nämndemän i hela 95 procent av huvudförhandlingsmålen i brottmål.¹⁴⁵ Räcker det inte med att de medverkar vid behov, när de faktiskt kan göra nytta utöver deras demokratiska funktion? Detta är främst fråga i de fall där det finns utrymme för värderingar. Det är dock desto mer sällsynt i mål som huvudsakligen innefattar juridiskt komplicerade rättsfrågor, som ibland annat skattemål, där

¹⁴² Diesen 1996, s. 45 f. och 295 ff.

¹⁴³ Diesen 1996, s. 47.

¹⁴⁴ Diesen 1996, s. 47.

¹⁴⁵ SOU 2013:49 s. 113, 135 och 382.

nämndemännen inte kan bidra på samma sätt som när det huvudsakligen är fråga om bedömningar av bevisning. Ur effektivitetssynpunkt vore det en klar fördel om nämndemän bara deltog i de fall där de kunde göra nytta, där deras medverkan kunde motiveras ur ett juridiskt perspektiv.¹⁴⁶

I kommittédirektivet *Ett modernt nämndemannasystem* (dir. 2012:51), ger regeringen Nämndemannautredningen i uppdrag att komma med förslag på hur nämndemännens medverkan i domstolarna kan bli mer ändamålsenlig.¹⁴⁷ Utredningen får i uppdrag att bland annat utreda frågan om domstolarnas effektivitet, och ska enligt direktivets riktlinjer ”väga intresset av nämndemännens medverkan i olika typer av mål och domstolsinstanser mot intresset av att domstolarna handlägger mål skyndsamt och använder resurserna effektivt”.¹⁴⁸ I Nämndemannautredningens betänkande (SOU 2013:49), anges att en minskad nämndemannamedverkan i enkla mål leder till en effektivare handläggning,¹⁴⁹ och att: ”Nämndemännens medverkan bör koncentreras till mål som typiskt sett är av allvarligare karaktär och mål där nämndemännen med sina erfarenheter kan bidra till väl övervägda avgöranden.”¹⁵⁰

3.3 Sammanställning och slutsatser

3.3.1 Demokratiska fördelar och teknokratiska nackdelar

Argumenten för och emot nämndemän i svenska domstolar kan grupperas under två huvudrubriker: *Demokratiska fördelar* och *Teknokratiska nackdelar*.¹⁵¹

Alla argument *för* nämndemän i svenska domstolar är av övervägande *demokratisk natur*, och motsvarande är alla argument *mot* nämndemän av övervägande *teknokratisk natur*. De demokratiska argumenten utgörs till största del av *politiska motiv*, för även de juridiska skälen för nämndemän är till stor del av rättspolitisk karaktär. De teknokratiska argumenten bygger däremot på rent *juridiska motiv* och *rättsvetenskapliga skäl*.¹⁵²

¹⁴⁶ SOU 2013:49 s. 125; Diesen 1996, s. 47.

¹⁴⁷ Dir. 2012:51 s. 1.

¹⁴⁸ Dir. 2012:51 s. 9.

¹⁴⁹ SOU 2013:49 s. 18 och 122.

¹⁵⁰ SOU 2013:49 s. 99.

¹⁵¹ Diesen 1996, s. 48 ff., se även s. 13, 20 och 378; Diesen 2011-12, s. 542 f.

¹⁵² Diesen 1996, s. 13, 48 ff., 235, 241 och 378; Diesen 2011-12, s. 542 f.

Ett ställningstagande för eller emot nämndemän bygger således i grunden på en *rättspolitisk avvägning* mellan demokratiska värden och fackmannamässig effektivitet, mellan folkets inflytande i rättskipningen och välutbildade experter som domare. Valet av hur systemet ska se ut är därmed beroende av hur dessa olika argument, de demokratiska fördelarna och teknokratiska nackdelarna, balanseras och vägs mot varandra, i hur stor utsträckning de olika skälen värderas.¹⁵³

Varje demokratisk fördel för nämndemannamedverkan i domstol korresponderar med en motsvarande teknokratisk nackdel. Varje argument för nämndemän har alltså en direkt motsvarighet som talar emot. I vissa fall kan dock flera av de demokratiska fördelarna motsvaras av en och samma teknokratiska nackdel.¹⁵⁴

De demokratiska fördelarna kan sägas vara: medborgarnas *inflytande* över rättskipningen vilket medför *insyn, demokratisk kontroll, uttryck för den allmänna rättsuppfattningen, allsidig prövning genom breddad livserfarenhet, pedagogiska skäl, spärr mot teknokrati*, och som en följd av dessa, *folkligt förtroende* för rättskipningen, vilket skapar *legitimitet* för domstolarna och den dömande verksamheten, samt slutligen att det är *billigare med lekmän än jurister*.¹⁵⁵

Och de teknokratiskt korresponderande nackdelarna: *brist på juridisk kompetens, ingen metodutveckling, risk för subjektivism, risk för partipolitisering*, samt slutligen *lägre effektivitet*.¹⁵⁶

Det demokratiska argumentet bygger på synvinkeln att det är just folkrepresentationen i domstolarna som ger dessa en verklig legitimitet, att medborgarna själva deltar i rättsprocessen. Medborgarnas inflytande över rättskipningen ger dem insyn och demokratisk kontroll över den dömande verksamheten. Folkrepresentationen i domstolarna är således ett skydd mot statligt maktmissbruk och en spärr mot teknokrati, en garanti för att den dömande makten inte fjärmar sig från folket och dömer över deras huvuden. Medborgarna döms av "sina likar", vilket säkerställer en allsidig prövning, och att domstolens avgöranden ligger i linje med den allmänna rättsuppfattningen.¹⁵⁷

¹⁵³ Diesen 1996, s. 377, se även s. 13, 20 och 50; Diesen 2011-12, s. 543.

¹⁵⁴ Diesen 1996, s. 48 och 377 f.; Diesen 2011-12, s. 542 f.

¹⁵⁵ Diesen 1996, s. 48 och 378, se även s. 20-38 och 234-256; Diesen 2011-12, s. 543.

¹⁵⁶ Diesen 1996, s. 48 och 378, se även s. 38-47 och 256-307; Diesen 2011-12, s. 543.

¹⁵⁷ Diesen 1996, s. 49 och 255 f.

Det teknokratiska argumentet utgår ifrån att rättssäkerheten och kvalitén i den dömande verksamheten säkerställs på bästa sätt om den bedrivs av välutbildade experter som domare, och att den dömande verksamheten ska vara mer vetenskapligt betingad än styrd av politiska motiv. Då lagarna inte längre stiftas av kungar har en folkrepresentation i domstolarna inte längre samma betydelse, eftersom när medborgarna är missnöjda med rättskipningen, kan de själva ändra lagarna. Professionella yrkesdomare har större möjlighet att vid tillämpningen av lagen hålla sig objektiva och konsekventa, än lekmän med bristande juridisk kompetens och begränsad erfarenhet av dömande verksamhet, vilka ofta blir offer för sina känslor och värderingar. Även den juridiska metodutvecklingen hämmas av att lekmännen inte förstår eller kan tillämpa den vetenskapliga juridiska metodiken.¹⁵⁸

3.3.2 Hållbarheten i argumenten

Här kommer de demokratiska fördelarna att vägas, och i förekommande fall balanseras, mot sina motsvarande teknokratiska nackdelar. Vidare kommer även hållbarheten i dessa argument för och emot nämndemän att närmare granskas.

3.3.2.1 Insyn

Nämndemännens medverkan tillgodoser medborgarnas intresse av *insyn* i den dömande verksamheten. Denna insyn bidrar till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna.¹⁵⁹

Nämndemännens nuvarande funktion är att, likställda den lagfarne domaren, fungera som meddomare, med uppgift att döma i målet. Om insynsfunktionen vore ett starkt skäl och eftersträvades, borde de istället inta en observatörsroll, eller åtminstone en minoritetsställning. Deras funktion är att döma, inte att bedriva en form av insynsverksamhet.¹⁶⁰

Vidare säkerställs i allt väsentligt insynsbehovet genom offentlighetsprincipen och den mediala bevakningen. Offentlighetsprincipen ger allmänheten rätt att ta del av handlingar i målen, till exempel domar, och handlingar som i övrigt upprättas av domstolarna, samt rätt för allmänheten att närvara vid rättegångar. Massmedia utövar insyn genom att noga följa

¹⁵⁸ Diesen 1996, s. 13 och 49 f.

¹⁵⁹ SOU 2013:49 s. 115 f. och 122.

¹⁶⁰ Diesen 1996, s. 244 f. och 255.

rättsprocesser i domstolarna, och sedan sprida information om rättegångar till allmänheten.¹⁶¹

3.3.2.2 Demokratisk kontroll

Genom nämndemännens medverkan kan allmänheten utöva en *demokratisk kontroll* av domstolarnas verksamhet. De fyller en funktion som demokratiska kontrollanter av dömandet, vilket anses utgöra en garanti för att den dömande makten är oberoende och fri från påtryckningar. Det hindrar statsmakten från att använda domstolarna som maktinstrument, och blir således ett skydd mot statligt maktmissbruk. Även denna demokratiska kontrollfunktion bidrar till upprätthållandet av allmänhetens förtroende för domstolarna.¹⁶²

Nämndemännens uppgift som lekmannadomare är att döma, inte att kontrollera dömandet. Eftersom de medverkar i rättskipningen som domare, kan de inte samtidigt kontrollera dömandet, för det skulle innebära att de kontrollerar sig själva. Nämndemännen innehar heller inte en oberoende ställning gentemot vad som ska kontrolleras, det vill säga sig själva. Detta ger utrymme samt medför en risk för politiskt dömande, att nämndemännens dömande påverkas av deras partitillhörighet och dess ideologiska värderingar: *risk för partipolitisering*. De kan således bli redskap för politiska intressen.¹⁶³

Behovet av kontroll anses tillräckligt tillgodosett, både genom den ovan nämnda insynen i form av offentlighetsprincipen och den massmediala bevakningen, men också genom att domstolarnas verksamhet står under tillsyn av Justitieombudsmannen och Justitiekanslern.¹⁶⁴

3.3.2.3 Uttryck för den allmänna rättsuppfattningen

Genom nämnden säkras att rättens avgöranden ligger i linje med *den allmänna rättsuppfattningen*. Nämndemännens medverkan bidrar således till att allmänt rådande värderingar bland medborgarna kommer till uttryck genom nämndemännen, och att domstolarnas avgöranden i så stor utsträckning som möjligt speglar det allmänna rättsmedvetandet.¹⁶⁵

¹⁶¹ SOU 2013:49 s. 119; SOU 2013:17 s. 681 f.; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 721.

¹⁶² SOU 2013:49 s. 116 och 121.

¹⁶³ Diesen 1996, s. 48, 243 f., 255, 295 ff. och 378; Diesen 2011-12, s. 543.

¹⁶⁴ SOU 2013:17 s. 681 f.

¹⁶⁵ Prop. 1982/83:126 s. 18; Prop. 1996/97:133 s. 29; SOU 2013:49 s. 117.

Det förutsätter att det överhuvudtaget finns ett allmänt rättsmedvetande, en rättsuppfattning som alla i samhället delar. Om den finns, varför kommer inte denna redan till uttryck i lagstiftning och rättstillämpning, om den nu är så allmän? Vad består den således av? Vidare uppstår även frågan om nämndemännen kan sägas representera och ge uttryck för denna allmänna uppfattning? Då de innehar individuell rösträtt och utses på partipolitisk grund, ligger det närmare till hands att anta att de ger uttryck för individuella (*risk för subjektivism*) samt partipolitiska (*risk för partipolitisering*) åsikter och värderingar, snarare än en allmän uppfattning. Även deras antal, tre i normalsammansättning, gör det svårt att hävda att de kan representera någon form av allmän uppfattning hos medborgarna i stort.¹⁶⁶

Ett utrymme för tolkningar baserat på ett allmänt rättsmedvetande borde också vara starkt begränsat. Lagar och praxis är numera så pass utvecklade, att den allmänna rättsuppfattningen redan måste anses komma till uttryck i gällande rätt. Nämndemännen måste följa lagen, och hänsyn ska tas till lagmotiv, allmänna rättsgrundsatser samt praxis. En självständig tillämpning av ett allmänt rättsmedvetande borde därmed vara, om inte omöjlig, starkt begränsad, samt villkorad till att den håller sig inom lagens ramar och uttrycker gällande rätt. En sådan självständig tolkning av vad som skulle kunna anses vara en allmän rättsuppfattning, utan stöd i gällande rätt, skulle i så fall vara ett resultat av nämndemännens *brist på juridisk kompetens*.¹⁶⁷

3.3.2.4 Allsidig prövning genom breddad livserfarenhet

Nämndemännen tillför rätten en *breddad livserfarenhet*, och skapar därmed en *större allsidighet* i prövningen. De bidrar med kännedom om skilda områden av det praktiska livet, och domstolen får genom deras kunskaper och erfarenheter fler referenser för sin bedömning.¹⁶⁸

Detta kan dock leda till en *risk för subjektivism*. Om personliga erfarenheter ligger till grund för bedömningar, föreligger en fara i att en objektiv analys istället ersätts av subjektiva intryck och egna värderingar. Nämndemännens erfarenheter kan bidra till att rättskipningen blir påverkad av deras egna subjektiva föreställningar och fördomar, då de inte som den juridiskt skolade domaren, är tränade i att förhålla sig objektiva vid bedömningar och analyser. Yrkesdomaren har större kunskap om felkällor och en juridiskt objektiv metodik, så en större risk för att nämndemännen skulle lägga för

¹⁶⁶ Diesen 1996, s. 247 ff. och 295 ff.; Diesen 2011-12, s. 536 f., 541 och 543.

¹⁶⁷ Diesen 1996, s. 248; Diesen 2011-12, s. 536 och 541.

¹⁶⁸ SOU 2013:49 s. 117.

stor vikt vid egna värderingar, kan då vara på grund av deras *brist på juridisk kompetens*. Här finns även en *risk för partipolitisering*, att nämndemännens erfarenheter och bakgrund ideologiskt färgar avgöranden genom att de är partipolitiskt tillsatta.¹⁶⁹

Dock bör påpekas, att denna risk för subjektivism föreligger även för yrkesdomaren. Studier har visat att skillnaden i benägenhet att bli offer för subjektivism är marginell mellan lekmän och yrkesdomare. Det är således inte givet att yrkesdomaren är överlägsen nämndemännen i opartiskhet vid rena bedömningsfrågor, även om mycket talar för att så skulle vara fallet.¹⁷⁰

3.3.2.5 Spärr mot teknokrati och pedagogiska skäl

Genom nämndemännens medverkan i domstolarna måste rättsprocessen anpassas så att den blir begriplig även för lekmän. Juristdomaren måste förenkla och förtydliga processen, i syfte att göra den annars komplexa och vetenskapliga juridiken förståelig. Detta gynnar även parter och andra inblandade i processen, likaså allmänheten, som lättare kan förstå resonemangen och förutsättningarna. Lekmannamedverkan utgör därmed en *spärr mot teknokrati*, då den hindrar att rättskipningen blir så specialiserad och vetenskaplig, att den fjärrar sig från allmänhetens uppfattning om vad som är gällande rätt. Juridiken förankras istället hos folket. Det underlättar medborgarnas insyn i den dömande verksamheten, och minskar risken för att domstolarna anses döma över deras huvuden. Juridiken och rättsprocessen blir således mer *pedagogisk*.¹⁷¹

Även om detta ger pedagogiska fördelar samt är ett värn mot teknokrati, medför nämndemännens *brist på juridisk kompetens* en *lägre effektivitet* samt *hämmad metodutveckling*. Om den lagfarne domaren i allt för stor utsträckning måste lägga tid på att pedagogiskt förklara och redogöra för rättsläget, minskar rättens effektivitet. En risk föreligger även att juridiken, i syfte att anpassas till lekmännens kunskapsnivå, förenklas i så hög grad att rättskipningens kvalitet försämras. Åtminstone i förhållande till om den fullt ut hade kunnat utövas genom professionellt dömande. Nämndemännens brist på juridisk kompetens leder vidare till att en utveckling av den juridiska metoden, för att förbättra säkerheten i dömandet, hämmas, då lekmännen varken kan förstå eller använda sig av kunskapen. I brist på motivation och behov utvecklas den juridiska metodiken således inte, rättstillämpningens utveckling avstannar.¹⁷²

¹⁶⁹ Diesen 1996, s. 252 f., 255 f. och 295 ff; Diesen 2011-12, s. 543.

¹⁷⁰ Diesen 1996, s. 253; Diesen 2011-12, s. 534.

¹⁷¹ Diesen 1996, s. 33 ff. och 253 f.

¹⁷² Diesen 1996, s. 47, 254 ff. och 293 ff.; Diesen 2011-12, s. 535 och 544.

3.3.2.6 Billigare med lekmän

Att ersätta nämndemännen med yrkesdomare skulle bli kostsamt. Nämndemännen är inte heltidsanställda vid domstolarna, utan kallas in vid behov, och arvoderas därefter. Även det faktum att de ersätts för inkomstbortfall, utgör inte en ökad kostnad gentemot ett alternativ med yrkesdomare i deras ställe. Skulle alla tre nämndemän (vid brottmål i tingsrätt) ersättas med endast en lagfaren domare, blir kostnaden ändå större. Jämfört med yrkesdomare är således *lekmän billigare*.¹⁷³

Att det skulle vara billigare med lekmän än jurister förutsätter dock att nämndemännen överhuvudtaget skulle ersättas med åtminstone en lagfaren domare, och att ett system med en ensam domare är uteslutet. Som en följd av att yrkesdomaren måste ägna stor tid att förklara gällande rätt och relevanta problemställningar för nämndemännen, *minskar rättens effektivitet*. Lekmännens medverkan resulterar i det hänseendet i en större kostnad, då denna tid hade kunnat användas mer effektivt. Om nämndemännens medverkan begränsades endast till de mål där de kunde göra faktisk nytta, ur ett juridiskt perspektiv, som vid bevisvärdering, skulle det ur effektivitetssynpunkt vara mer motiverat, och därmed innebära en minskad kostnad.¹⁷⁴

3.3.2.7 Folkligt förtroende och legitimitet

Genom nämndemännens medverkan får allmänheten inflytande i den dömande verksamheten, vilket befrämjar *förtroendet* för rättskipningen och skapar en *legitimitet* för domstolarna och deras avgöranden. Nämndemännen bidrar därmed till att upprätthålla eller öka medborgarnas förtroende för rättsväsendet genom sin insyn, demokratiska kontroll och inflytande över avgörandena.¹⁷⁵ Dömandet får också en större *legitimitetsverkan*, att allmänheten är mer villig att acceptera statens rättskipande maktutövning, vid medinflytande genom nämndemän.¹⁷⁶

En förutsättning för att nämndemännen ska kunna ha denna legitimitetsverkan på domstolarna och rättskipningen, är att de verkligen *uppfattas som folkets representanter*, och att allmänheten uppfattar det som att de *gör någon verklig nytta* i domstolarna. Vidare är denna

¹⁷³ Diesen 1996, s. 36 f. och 237.

¹⁷⁴ Diesen 1996, s. 47.

¹⁷⁵ SOU 2013:49 s. 98, 115 f. och 119 ff.

¹⁷⁶ Diesen 1996, s. 26.

legitimitetsverkan även helt beroende av att nämndemännen har *folkets förtroende*.¹⁷⁷

Nämndemännen väljs inte av folket genom allmänna val, och har således inte något mandat direkt från väljarna, från medborgarna. Istället är det uteslutande de politiska partierna som bland sina egna medlemmar, genom val i kommun- och landstingsfullmäktige, nominerar och väljer de nämndemän som de anser vara lämpliga. Således är det ett helt slutet partipolitiskt val. Många i allmänheten vet inte ens om att nämndemän finns eller vilken funktion de anses fylla, och tillsammans med det ovan nämnda, borde det te sig svårt att hävda att nämndemännen verkligen uppfattas som folkets representanter.¹⁷⁸

Nämndemännens medverkan i domstolarna möts av allmänheten med stor skepsis, och de har som kollektiv fått något av en negativ image, särskilt genom massmedia. Några av de mest betydelsefulla anledningarna till detta kan härledas till deras *brist på juridisk kompetens*, och därmed i praktiken avsaknad av reellt inflytande i rättskipningen. Även allmänhetens syn på nämndemännen som allför *subjektiva vid bedömningar*, att de ger för stort utrymme åt sina egna känslor, värderingar och rena fördomar, bidrar till denna skepsis. Vidare är en stor anledning till allmänhetens negativa attityd till nämndemännen det faktum att de anses vara de politiska partiernas representanter i rätten, och inte på något sätt anses representera allmänheten. Att stor *risk för partipolitiskt dömande* baserat på ideologiska skäl således föreligger. Att allmänheten uppfattar det som att nämndemännen gör någon verklig nytta i domstolarna, kan inte anses vara belagt, utan snarare att det föreligger en risk för det motsatta.¹⁷⁹

Till följd av att allmänheten inte uppfattar nämndemännen som sina representanter, eller anser att dessa gör någon verklig nytta i domstolarna, borde det vara svårt att hävda att nämndemännen har folkets förtroende. Redan det faktum att en del av allmänheten inte vet att nämndemännen existerar, och i övrigt inte vilken funktion de har, tyder på en brist på förtroende. I den mån deras existens är känd, kan det till och med vara så att allmänheten är negativt inställd till deras medverkan i rättskipningen.¹⁸⁰

Om folket inte uppfattar det som att nämndemännen representerar allmänheten, inte anser att de gör någon verklig nytta i domstolarna, samt därtill saknar förtroende för dessa, kan nämndemännen inte påstås ha en

¹⁷⁷ SOU 2013:49 s. 99; Diesen 1996, s. 26 f.

¹⁷⁸ Diesen 1996, s. 245 f.

¹⁷⁹ Diesen 1996, s. 246 f. och 255; Diesen 2011-12, s. 537 f.

¹⁸⁰ Diesen 1996, s. 246.

legitimitetsverkan på domstolarna och dess rättskipning. Nämndemännens medverkan kan därmed varken sägas öka eller bibehålla medborgarnas förtroende för rättsväsendet, eller skapa legitimitet för domstolarnas avgöranden.

4 2014 års nämndemannareform

4.1 Nämndemannautredningen

4.1.1 Bakgrund

I kapitel 2.2 redogörs för en mer utförlig och kronologisk bakgrund till Nämndemannautredningen, genom en systematisering av senare tids rättsutveckling. Vidare behandlas närmare just Nämndemannautredningens del i denna utveckling i kapitel 2.2.5. Här ska främst redogöras för utredningens uppdrag och dess allmänna utgångspunkter för sina överväganden och förslag.

4.1.1.1 Utredningens uppdrag

Regeringen beslutade den 31 maj 2012, genom kommittédirektivet *Ett modernt nämndemannasystem* (dir. 2012:51), att tillsätta en utredning med uppdrag att genomföra en översyn av nämndemannasystemet.¹⁸¹ Utredningen antog namnet *Nämndemannautredningen*, och överlämnade sitt betänkande *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* (SOU 2013:49), den 25 juni 2013.¹⁸²

Utredningens uppdrag bestod i att, genom sin översyn av nämndemannasystemet, överväga åtgärder för att skapa ett modernt nämndemannasystem, som kan bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna även i framtiden. Utredningen fick mer specifikt i uppdrag att:¹⁸³

- Göra nämndemännens *medverkan* i domstolarna mer ändamålsenlig. Främst genom att överväga vad som talar för deras medverkan i olika typer av mål och domstolsinstanser, men också genom att väga intresset av nämndemännens medverkan mot deras påverkan på domstolarnas effektivitet.
- Reformera *rekryteringen* av nämndemän. Särskilt med målsättningen att: säkerställa att nämndemannakåren får en allsidig

¹⁸¹ Dir. 2012:51 s. 1;

¹⁸² SOU 2013:49 s. 4; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 720.

¹⁸³ Dir. 2012:51 s. 1 ff.; SOU 2013:49 s. 95 f.

sammansättning, skapa garantier för att de som blir nämndemän är lämpliga för uppdraget, samt även tydliggöra att nämndemannauppdraget inte är ett politiskt uppdrag.

- Överväga behovet av att ändra reglerna om *entledigande* och *avstängning* av nämndemän.
- Skapa moderna *tjänstgörings- och ersättningsvillkor* för nämndemannauppdraget. Framför allt överväga åtgärder vilka gör det möjligt för yrkesverksamma och föräldrar att åta sig uppdraget, samt säkerställer att alla nämndemän som har valts också tjänstgör i domstolen, men också att överväga behovet av att förändra nämndemännens ersättningsvillkor.
- Förbättra *information* till och *grundutbildning* av nämndemän.

4.1.1.2 Allmänna utgångspunkter

Utredningens uppdrag var att genomföra en översyn av nämndemannasystemet, och utgick därigenom från några allmänna utgångspunkter samt en övergripande helhetssyn på systemet.

Det är grundläggande för utvecklade demokratier att domstolar och domare är oberoende och självständiga, vilket gör att nämndemännen har en viktig funktion att fylla i domstolarna. Nämndemännens insyn i verksamheten och inflytande över avgörandena, bidrar till att behålla eller öka förtroendet för rättsväsendet, och skapa legitimitet för domstolarnas avgöranden. Vidare har nämndemännen en demokratisk funktion, att som allmänhetens representanter bevaka att domstolarna är oberoende och självständiga från otillbörlig påverkan. Utredningens utgångspunkt för sina överväganden har således varit, att det är värdefullt att behålla nämndemännen i domstolarna, och att uppdragets betydelse bör tydliggöras.¹⁸⁴

En utgångspunkt är att förtroendet för nämndemannasystemet kan förstärkas, genom att nämndemännens medverkan görs mer ändamålsenlig, de är lämpliga för uppdraget, nämndemännen på ett bättre sätt representerar allmänheten, samt att det tydliggörs att uppdraget är opolitiskt. För att nämndemannasystemet ska få legitimitet krävs att allmänheten upplever att nämndemännen är deras representanter. En annan viktig utgångspunkt för utredningens överväganden har varit att nämndemännen är

¹⁸⁴ SOU 2013:49 s. 98; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 720 f.

lekmannadomare, och således inte tänkta att fylla samma funktion som skolade yrkesdomare.¹⁸⁵

Utredningen är av uppfattningen att nämndemannamedverkan är ett viktigt inslag i ett demokratiskt samhälle och att förtroendet för nämndemännen är av stor betydelse. Utredningen anser vidare att ett nämndemannasystem bidrar till att upprätthålla förtroendet för domstolarna, och ska göra så även i framtiden.¹⁸⁶

4.1.2 Utredningens förslag

Här kommer redogöras för Nämndemannautredningens förslag för att skapa ett modernt nämndemannasystem, samt de bedömningar den anger som grund för sina förslag.

4.1.2.1 Ändamålsenlig nämndemannamedverkan i domstolarna

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att nämndemän inte bör medverka i mål som är av *enkel beskaffenhet*, eller i sådana mål som huvudsakligen *innefattar komplicerade rättsfrågor*. I sådana mål i tingsrätt och förvaltningsrätt där nämndemän ska medverka, föreslås att rätten ska vara domför med en lagfaren domare och *två* nämndemän, istället för tre. Vidare föreslår utredningen att nämndemän *inte ska delta i hovrätt och kammarrätt*.¹⁸⁷

I *tingsrätten* innebär det vad gäller mål av enkel beskaffenhet, att reglerna i 1 kap. 3 b § andra stycket RB, som föreskriver att rätten är domför utan nämndemän vid huvudförhandling ”i mål om brott för vilket inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader” om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, istället ändras och utökar rättens domförhet utan nämndemän, till om det inte för något av de brott som prövas i målet är ”föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år.”¹⁸⁸

För *förvaltningsrätten* innebär det en ny utformning av domförhetsreglerna, som föreskriver att rätten som huvudregel ska bestå av en lagfaren domare, utan medverkan av nämndemän, om inte annat är föreskrivet. Det skulle i

¹⁸⁵ SOU 2013:49 s. 17 f. och 98 f.

¹⁸⁶ SOU 2013:49 s. 100.

¹⁸⁷ SOU 2013:49 s. 129, 142 f., 171 ff., 187 och 192.

¹⁸⁸ SOU 2013:49 s. 133 och 142.

praktiken inte innebära några större förändringar gentemot tidigare system, då förvaltningsrätten redan avgör mål av enkel beskaffenhet utan nämndemän, men skulle förenkla och tydliggöra regleringen. Vad gäller mål som huvudsakligen innefattar komplicerade rättsfrågor, innebär förändringen dock att nämndemän inte längre ska medverka i skattemål.¹⁸⁹

I både tingsrätt och förvaltningsrätt innebär utredningens förslag även att kravet på att nämndemän ska delta i avgörandet när en notarie eller tingsmeriterad beredningsjurist handlägger mål, i de fall där nämndemän tidigare krävdes, tas bort.¹⁹⁰

Utredningens bedömning: Utredningen anser att det är möjligt och ändamålsenligt att minska antalet nämndemän i rätten från tre till två. Den är av uppfattningen att det skulle leda till en effektivare handläggning av målen, och att förutsättningarna för en dialog mellan nämndemännen och juristdomaren skulle förbättras. Utredningen gör bedömningen att det vare sig leder till att insyns- eller medverkansfunktionerna går förlorade. Nämndemännens enskilda inflytande över avgörandena skulle istället för var och en öka, om deras antal minskades.¹⁹¹

I mål av enkel beskaffenhet är följaktligen frågorna i regel av enklare slag, vilket medför att handläggningen blir snabbare och effektivare med enbart en lagfaren domare. I sådana mål är det inte ändamålsenligt att nämndemän deltar, både av effektivitetsskäl, men även genom den begränsade nytta som de tillför processen. Utredningen är av uppfattningen att inget mål bör avgöras av fler domare än som är motiverat i det enskilda fallet. Nämndemännens funktion att tillgodose behovet av insyn över domstolarnas verksamhet, ligger på ett övergripande plan, och det är inte nödvändigt med deras medverkan i varje enskilt mål. Utredningens bedömning är att nämndemännen istället bör medverka i de mål där de, förutom insynsfunktionen, kan göra mest nytta även ur andra aspekter, som vid mer omfattande utredningar och vid bevisvärdering. De mål som handläggs av notarier eller tingsmeriterade beredningsjurister, är av så enkel beskaffenhet, att de av ovan nämnda skäl inte heller bör kräva medverkan av nämndemän. Utredningens utgångspunkt och bedömning beträffande nämndemannamedverkan i mål av enkel beskaffenhet, är densamma för såväl tingsrätt som förvaltningsrätt.¹⁹²

¹⁸⁹ SOU 2013:49 s. 173 f. och 179 f.

¹⁹⁰ SOU 2013:49 s. 142, 150 f., 172 och 182.

¹⁹¹ SOU 2013:49 s. 130 f.

¹⁹² SOU 2013:49 s. 142 f., 150 f., 172 f. och 182.

Vid avgörande av mål som huvudsakligen innefattar komplicerade rättsfrågor, rör juridiskt-teknisk natur eller vid komplicerade ekonomiska bedömningar, anser utredningen att nämndemannamedverkan inte är ändamålsenlig. Det rör främst mål i förvaltningsrätten, och utredningens förslag medför i praktiken i stort ingen förändring gentemot tidigare reglering, förutom att nämndemän inte längre bör medverka vid skattemål.¹⁹³

I hovrätt och kammarrätt är rätten domför med tre lagfarna domare och två nämndemän, när nämndemannamedverkan är påkallad. I hovrätt medverkar nämndemän vid brottmål och i vissa familjemål, men bara i mål med huvudförhandling, och inte om det inte finns anledning att döma till svårare straff än böter. I kammarrätt medverkar nämndemän endast i mål om tvångsomhändertagande. Utredningen anser att tyngdpunkten i rättsprocessen ligger i första instans, och att hovrättens och kammarrättens roll är att överpröva underätternas avgöranden, inte ompröva dem. Överrätterna ska kontrollera om underätterna har gjort rätt, inte göra en omprövning av hela målet på nytt. Det leder till en mindre frekvens av bevisvärderingsfrågor, men en större frekvens av komplicerade rättsfrågor, vilket talar mot medverkan av nämndemän i överrätterna. Nämndemannamedverkan i överrätterna kan således inte anses ändamålsenlig. Utredningens bedömning är vidare att behovet av den övergripande insynen redan har tillgodosetts väl genom nämndemännens medverkan i underrätt, och föreslår därmed att nämndemän inte längre ska delta i hovrätt och kammarrätt.¹⁹⁴

4.1.2.2 Lämpliga nämndemän

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att lämplighetskravet i 4 kap. 6 § tredje stycket RB och 20 § fjärde stycket LAFD, som föreskriver att ”till nämndeman *bör* endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget”, ändras så att det införs ett krav på att endast den som är lämplig *får* utses till nämndeman. Vidare ska konkursfrihet, istället för att beaktas vid lämplighetsprövningen, införas som ett behörighetskrav för nämndemän. Utredningen anser även att domstolarna, för att garantera nämndemäns lämplighet för uppdraget, ska kontrollera utdrag ur belastningsregistret beträffande samtliga nämndemän.¹⁹⁵

¹⁹³ SOU 2013:49 s. 173 och 179 f.

¹⁹⁴ SOU 2013:49 s. 182, 187 ff. och 190 ff.

¹⁹⁵ SOU 2013:49 s. 206, 210 och 259 f.

Utredningen anser att lämplighetskravet får önskad effekt genom att i bestämmelserna byta ut ordet *bör* mot ordet *får*, samt att konkursfrihet ska införas som behörighetskrav för nämndemän i 4 kap. 6 § första stycket RB och 20 § första stycket LAFD.¹⁹⁶

Utredningens bedömning: Lämplighetskravet bör vara utformat så att det säkerställer att de personer som utses till nämndemän är lämpliga för uppdraget. Utredningens uppfattning är att nämndemännens medverkan har som främsta syfte att bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna. För att uppfylla detta syfte, och legitimera lekmannamedverkan i den dömande verksamheten, måste de personer som verkar som nämndemän själva vara förtroendeingivande och väl lämpade för uppdraget. Ordet *bör* i lämplighetskravet indikerar att det endast är en rekommendation för den som har att utse nämndemännen, fullmäktige, att beakta att sådana personer som väljs till nämndemän verkligen uppfyller lämplighetskraven, och således är lämpliga för uppdraget. Utredningens bedömning är att en tillämpning av lämplighetskravet ska vara obligatorisk, och att en noggrann bedömning av kandidaternas lämplighet ska göras i varje enskilt fall.¹⁹⁷

Utredningen anser att konkursfrihet, som i 4 kap. 1 § andra stycket RB, uppställs som ett grundläggande behörighetskrav för anställning som lagfaren domare, även bör införas för nämndemän. Utredningen bedömer att behörighetskraven för nämndemän i detta avseende bör vara desamma som gäller för ordinarie domare. Konkursfrihet har tidigare beaktats inom ramen för lämplighetsbedömningen, men är enligt utredningens uppfattning en sådan verifierbar och konkret omständighet, jämförbar med behörighetskraven, att något utrymme för lämplighetsöverväganden inte föreligger.¹⁹⁸

4.1.2.3 Rekrytering och val av nämndemän

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att uppgiften att nominera nämndemannakandidater inte längre ska vara förbehållen de politiska partierna, utan att det istället ska råda fri ansöknings- och nomineringsrätt. Minst hälften av nämndemännen ska om möjligt väljas från den grupp av kandidater som inte har nominerats av ett politiskt parti (fri kvot). Val till nämndemän ska inte heller längre ske i samband med de allmänna valen, utan nämndemännens mandatperiod ska särskiljas ifrån dessa.¹⁹⁹

¹⁹⁶ SOU 2013:49 s. 209 f. och 211 f.

¹⁹⁷ SOU 2013:49 s. 206 och 209 f.

¹⁹⁸ SOU 2013:49 s. 210 ff.

¹⁹⁹ SOU 2013:49 s. 240, 244 och 265.

Utredningens bedömning: Utredningens förslag har framför allt som målsättning att bredda rekryteringen, och därigenom skapa en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren, och tydliggöra att nämndemannauppdraget inte är ett politiskt uppdrag.²⁰⁰

Rekrytering och nominering av nämndemän sker nästan uteslutande inom den partipolitiska kretsen. Partierna har alltså i praktiken ensamrätt på detta. Det bidrar till uppfattningen att nämndemän företräder sina politiska partier. Mindre än fyra procent²⁰¹ av den svenska väljarkåren är medlemmar i ett politiskt parti. För att skapa en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren, särskilt för att möjliggöra en förnyring av kåren, måste rekryteringen breddas utanför dessa partipolitiska kretsar.²⁰²

Utredningens uppfattning är att det bör vara fritt för var och en att ansöka till eller nominera annan till uppdrag som nämndeman. Genom att även införa ett lagfäst krav på att minst hälften av de nominerade kandidaterna måste väljas utanför de politiska partierna (en så kallad fri kvot), möjliggör detta en förnyring av nämndemannakåren, och tydliggör att nämndemannauppdraget inte är politiskt. Tillsammans med ovanstående åtgärder är utredningens bedömning, att genom att särskilja val till nämndeman från de allmänna valen, och skilja nämndemännens mandatperiod från dessa, tydliggör det ytterligare att nämndemannauppdraget inte är ett politiskt uppdrag.²⁰³

4.1.2.4 Entledigande

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att bestämmelsen i 4 kap. 8 § andra stycket RB och 21 § andra stycket LAFD, som föreskriver att ”domstolen skall entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig *uppenbart* olämplig för uppdraget”, ändras så att det ska vara tillräckligt att en nämndeman är *olämplig* för att han eller hon ska kunna entledigas från uppdraget.²⁰⁴

Utredningen anser att det uppfylls genom att endast ta bort ordet *uppenbart* från bestämmelsen, så att lydelsen blir enbart ”*olämplig för uppdraget*”.²⁰⁵

²⁰⁰ SOU 2013:49 s. 232 f.

²⁰¹ I hela befolkningen är cirka 6 procent i dag anslutna till ett politiskt parti, se Statskontoret 2015:3 s. 33 och 82.

²⁰² SOU 2013:49 s. 22, 241 ff.

²⁰³ SOU 2013:49 s. 242, 244 ff. och 265 f.

²⁰⁴ SOU 2013:49 s. 294.

²⁰⁵ SOU 2013:49 s. 296.

Utredningens bedömning: En nämndeman som deltar i den dömande verksamheten är att anse som en självständig domare. Prövningen av nämndemäns lämplighet inför ett val är av nödvändighet dock mer begränsad än för ordinarie lagfarna domare. Då syftet med nämndemannamedverkan i dömandet framför allt är att bidra till att allmänhetens förtroende för domstolarnas verksamhet upprätthålls, ställs höga krav på nämndemännens lämplighet. Det bör därför inte krävas att nämndemän är *uppenbart* olämpliga för att kunna entledigas, utan bör vara tillräckligt att de är olämpliga för uppdraget. Utredningens bedömning är att det ska vara lättare att entlediga en olämplig nämndeman, då lekmannamedverkan främst är en förtroendefråga, och att kravet på uppenbar olämplighet således ersätts med ett krav på endast olämplighet.²⁰⁶

4.1.2.5 Ersättnings- och tjänstgöringsvillkor

Utredningens förslag: Utredningen föreslår en fördubbling av nämndemännens dagsarvode, från 500 kronor till 1000 kronor, för tjänstgöring överstigande fyra timmar, samt att ett halvdagsarvode om 500 kronor ska utgå, för tjänstgöring under högst fyra timmar. Vidare föreslår utredningen att varje nämndeman under ett kalenderår, ska tjänstgöra minst åtta dagar, men inte mer än tjugofem dagar.²⁰⁷

Utredningens bedömning: För att uppnå en allsidig sammansättning av nämndemannakåren, vad gäller bland annat ålder, kön, sysselsättning och etnisk bakgrund, är det av stor vikt med moderna ersättnings- och tjänstgöringsvillkor för nämndemannauppdraget. Det är viktigt att göra det möjligt för yrkesverksamma och föräldrar att åta sig uppdraget, samt att alla nämndemän som valts också tjänstgör i domstolen. För att underlätta nämndemannamedverkan vid sidan av en heltidssysselsättning och för föräldrar med yngre barn, krävs stor flexibilitet från domstolens sida, och det är betydelsefullt att tjänstgöringsfrekvensen för nämndemän är jämn och förutsebar.²⁰⁸

För att göra uppdraget mer attraktivt och förbättra dess status, så att allsidigheten i nämndemannakåren ökar, och de som valts också tjänstgör i domstolen, krävs rimliga ersättningsvillkor. Nämndemannauppdraget är ett viktigt och ansvarsfullt uppdrag, men samtidigt ska ersättningsnivån

²⁰⁶ SOU 2013:49 s. 294 ff.

²⁰⁷ SOU 2013:49 s. 334 och 343.

²⁰⁸ SOU 2013:49 s. 332 f.

återspegla det förhållandet att nämndemannauppdraget är ett lekmanuppdrag.²⁰⁹

4.1.2.6 Utbildning och information till nämndemän

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att genomgången introduktionsutbildning ska vara en förutsättning för att en ny nämndeman ska kunna påbörja sin tjänstgöring i domstolen. Domstolarna ska även anordna repetitionsutbildning till omvalda nämndemän, vilken ska vara en förutsättning för fortsatt tjänstgöring. Utredningen föreslår vidare att Sveriges Domstolar ska informera om nämndemannauppdraget inför rekrytering av nya nämndemän.²¹⁰

Utredningens bedömning: Utredningen anser att det är viktigt att nämndemän är välorienterade i frågor som rör den dömande verksamheten, samt har god kunskap och förståelse för vad rollen som nämndeman innebär. I exempelvis jävsfrågor är utbildning nödvändig, innan de påbörjar sin tjänstgöring, även ur rättssäkerhetssynpunkt. Då nämndemännen innehar en lekmanaroll, anser utredningen att det inte är förenligt med denna, om de får en alltför omfattande utbildning. Deras roll är att vara allmänhetens representanter, och inte att fungera som utbildade yrkesdomare.²¹¹

I de flesta domstolar anordnas en introduktionsutbildning för nyvalda nämndemän, men det är långt ifrån alla nämndemän som deltar i dessa. Utredningens bedömning är därför att genomgången introduktionsutbildning ska vara en förutsättning för att en nyvald nämndeman ska kunna påbörja sin tjänstgöring i domstolen, och att en repetitionsutbildning är samma förutsättning för att en omvald nämndeman ska kunna fortsätta sin tjänstgöring.²¹²

Utredningen anser även att det är viktigt att tillhandahålla information om nämndemannauppdraget tidigt i rekryteringsprocessen. Den ska förutom till presumtiva nämndemän, även rikta sig till dem som vill nominera nämndemän. Informationen ska belysa uppdragets betydelse, vilka villkor som gäller för uppdraget, samt vad det konkret innebär att vara nämndeman, vilka rättigheter och åtaganden en nämndeman har.²¹³

²⁰⁹ SOU 2013:49 s. 333 f.

²¹⁰ SOU 2013:49 s. 360 och 362.

²¹¹ SOU 2013:49 s. 360.

²¹² SOU 2013:49 s. 24 och 360.

²¹³ SOU 2013:49 s. 359.

4.2 Regeringens proposition

Här kommer att redogöras för regeringens proposition *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav* (prop. 2013/14:169), som är resultatet av Nämndemannautredningen (se ovan kap. 4.1).

4.2.1 Bakgrund

Regeringen beslutade den 31 maj 2012 att tillsätta en utredning med uppdrag att genomföra en översyn av nämndemannasystemet. Utredningen antog namnet Nämndemannautredningen, och redovisade uppdraget i juni 2013, i betänkandet *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* (SOU 2013:49). Betänkandet har därefter remitterats. Regeringen beslutade den 13 februari 2014 att inhämta Lagrådets yttrande över lagförslagen i propositionen. Lagrådet lämnade förslagen utan erinran. Den 6 mars 2014 överlämnade regeringen propositionen *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav* (prop. 2013/14:169) till riksdagen, som den 25 juni 2014 beslutade att bifalla regeringens förslag. Lagändringarna trädde i kraft den 1 september 2014.²¹⁴

I denna proposition behandlar regeringen Nämndemannautredningens förslag såvitt gäller tidpunkt för val av nämndemän, krav på lämplighet och konkursfrihet, kontroll av laglydnad, utbildning, information, tjänstgöringsfrekvens samt entledigande på grund av olämplighet. Övriga delar av betänkandet bereds vidare i Regeringskansliet.²¹⁵

4.2.2 Regeringens förslag

Då skälen för regeringens förslag i stort är desamma som utredningens bedömningar, kommer de här inte att redogöras för på nytt. Här kommer främst regeringens förslag och bedömningar, som sedan riksdagen beslutade att bifalla, systematiskt och kortfattat redovisas, så som de återges i propositionen. Detta i syfte att visa vilka förändringar som Nämndemannautredningen gav upphov till, och vad det senaste reformarbetet och moderniseringen av nämndemannasystemet resulterade i, således resultatet av 2014 års nämndemannareform.

²¹⁴ Prop. 2013/14:169 s. 1 och 11; Rskr. 2013/14:391.

²¹⁵ Prop. 2013/14:169 s. 11.

Tidpunkt för val av nämndemän

Regeringens förslag: Val till uppdrag som nämndeman ska hållas året efter det år då ordinarie val till kommun- och landstingsfullmäktige äger rum.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.²¹⁶

Nämndemäns lämplighet för uppdraget

Ett skärpt krav på lämplighet

Regeringens förslag: Kravet på en nämndemans lämplighet ska skärpas. Till nämndeman får endast den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.²¹⁷

Kontroll av laglydnad

Regeringens förslag: Domstolen ska i fråga om laglydnad kontrollera lämpligheten hos den som har utsetts till nämndeman.

Regeringens bedömning: Domstolen bör vid kontroll av nämndemäns laglydnad ha möjlighet att begära utdrag ur belastningsregistret.

Utredningens förslag överensstämmer i sak med regeringens. Utredningen lämnar dock inget lagförslag utan endast förslag till förordningsändringar.²¹⁸

Konkursfrihet som behörighetskrav

Regeringens förslag: Konkursfrihet ska införas som ett behörighetskrav för nämndemän i stället för att beaktas vid lämplighetsprövningen.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.²¹⁹

²¹⁶ Prop. 2013/14:169 s. 12.

²¹⁷ Prop. 2013/14:169 s. 13.

²¹⁸ Prop. 2013/14:169 s. 15.

²¹⁹ Prop. 2013/14:169 s. 18.

Utbildning

Regeringens bedömning: Det bör vara obligatoriskt för en nyvald nämndeman att genomgå introduktionsutbildning innan tjänstgöringen påbörjas. Det bör även vara obligatoriskt för en omvald nämndeman att genomgå repetitionsutbildning inom sex månader efter tillträdet.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.²²⁰

Information

Regeringens bedömning: Särskilda informationsinsatser bör genomföras inför rekrytering av nya nämndemän. Ansvar för informationsinsatserna bör ligga på Domstolsverket.

Utredningens bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen anser att ansvaret för att informera om nämndemannauppdraget inför rekrytering av nya nämndemän ska ligga på de enskilda domstolarna.²²¹

Tjänstgöringsfrekvens

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon reglering av hur många dagar en nämndeman bör tjänstgöra.

Utredningens förslag överensstämmer inte med regeringens bedömning. Utredningen föreslår att det ska införas bestämmelser i förordning om att tingsrätten och förvaltningsrätten bör eftersträva att varje nämndeman tjänstgör åtta dagar och inte, annat än om särskilda skäl föreligger, fler än tjugofem dagar under ett kalenderår.

Regeringen anser att utredningens förslag bör fungera som ett lämpligt riktmärke vid domstolarnas schemaläggning, och är väl avvägt, men att det finns en risk för att de föreslagna reglerna kommer att utgöra ett hinder i den dömande verksamheten.²²²

Entledigande på grund av olämplighet

²²⁰ Prop. 2013/14:169 s. 19.

²²¹ Prop. 2013/14:169 s. 21.

²²² Prop. 2013/14:169 s. 23.

Regeringens förslag: Domstolen ska entlediga en nämndeman som genom att begå brott eller på annat sätt har visat sig olämplig för uppdraget.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.²²³

4.3 Statskontorets konsekvensanalys

4.3.1 Bakgrund

Den 13 februari 2014 beslutade regeringen att ge Statskontoret i uppdrag att ta fram det ytterligare underlag som behövs för ett ställningstagande, till om Nämndemannautredningens förslag om ett förändrat rekryteringsförfarande med införande av en så kallad fri kvot, bör genomföras.²²⁴

Statskontorets uppdrag gick ut på att göra en konsekvensanalys av förslagen i Nämndemannautredningens betänkande *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan* (SOU 2013:49) gällande: fri ansöknings- och nomineringsrätt till uppdraget som nämndeman, utanför den partipolitiska kretsen, samt att minst hälften av nämndemännen om möjligt ska väljas från den grupp av kandidater som inte har nominerats av ett politiskt parti (fri kvot).²²⁵

Statskontorets konsekvensanalys av förslaget avser:²²⁶

- Om *intresse* hos enskilda samt föreningar finns för att ansöka till eller nominera personer till uppdrag som nämndemän.
- Om nämndemannakåren får en *allsidig sammansättning*.
- Om förslaget innehåller tillräckliga garantier för att de som utses till nämndemän är *lämpliga för uppdraget*.
- Vilka konsekvenser förslaget antas få för *allmänhetens förtroende för rättsskipningen*.

Den 5 februari 2015 överlämnade Statskontoret rapporten *Rekrytering av nämndemän. Konsekvensanalys av förslaget om en fri kvot* (2015:3).

²²³ Prop. 2013/14:169 s. 25.

²²⁴ Prop. 2013/14:169 s. 11; Statskontoret 2015:3 s. 3.

²²⁵ Statskontoret 2015:3 s. 9.

²²⁶ Statskontoret 2015:3 s. 3.

4.3.2 Statskontorets slutsatser, rekommendationer och förslag

Statskontoret anser att de övergripande målen med Nämndemannautredningens förslag, gällande breddad rekrytering och fri kvot, inte kommer att uppnås, då det politiska inslaget i huvudsak kvarstår, även om förslaget öppnar för en bredare rekrytering, samt att införande av en fri kvot sannolikt inte skulle förändra nämndemannakårens ålderssammansättning i någon större utsträckning.²²⁷

Statskontoret uppger att det finns ett intresse för en fri kvot bland allmänhet och föreningar, att två tredjedelar av de svarande i den medborgarundersökning som genomförts uppger att deras intresse för att ansöka om uppdrag som nämndeman skulle öka om en fri kvot infördes. Då de icke-partianslutna medborgarna utgör 94 procent av befolkningen, skulle rekryteringsunderlaget breddas avsevärt.²²⁸

Enligt Statskontorets bedömning kommer en fri kvot inte leda till att nämndemannakåren får en mer allsidig sammansättning, eller någon påtaglig föryngring av nämndemannakåren. Enligt medborgarundersökningen ökar intresset för att söka uppdrag som nämndeman, genom en fri kvot, i ungefär samma grad i olika åldersgrupper. För att åstadkomma en föryngring föreslår Statskontoret en höjning av nämndemännens arvode och en begränsning av antalet tillåtna sammanhängande tjänstgöringsperioder till två.²²⁹

Om en fri kvot införs, anser Statskontoret att det finns en risk för att lämpligheten hos nämndemännen inte kan garanteras. De politiska partiernas personkännedom om de kandidater dessa nominerar, bedöms bli svår att ersätta. Partierna väljer idag sina egna medlemmar, och har på så sätt ett ansvar och intresse av att de nominerade kandidaterna är lämpliga.²³⁰

Statskontoret anser att det politiska inslaget kvarstår, trots att förfarandet för rekrytering öppnas upp, då även fortsättningsvis hälften av nämndemännen kommer att utses av de lokala partierna, samt fullmäktige fortfarande beslutar vilka nämndemän som ska väljas. För att fullständigt avpolitisera nämndemannasystemet skulle helt andra åtgärder krävas, som till exempel att flytta över valet av nämndemän till ett annat beslutsorgan, exempelvis en

²²⁷ Statskontoret 2015:3 s. 9.

²²⁸ Statskontoret 2015:3 s. 9, 39 och 101 f.

²²⁹ Statskontoret 2015:3 s. 10 och 102 f.

²³⁰ Statskontoret 2015:3 s. 10 och 103 f.

statlig myndighet med företrädare för Sveriges Domstolar och allmänheten.²³¹

Medborgarundersökningen visar på att förtroendet för domstolarna skulle öka om en fri kvot med en mer öppen rekrytering infördes. Det förutsätter dock att nämndemännens lämplighet även fortsättningsvis kan garanteras. Ett öppnare rekryteringsförfarande skulle således öka allmänhetens förtroende för nämndemannasystemet och rättskipningen i sin helhet, genom att avlägsna partiernas ensamrätt till nominering av nämndemän, och därigenom minska allmänhetens uppfattning av nämndemännen som partipolitiska representanter i rätten. En förutsättning för att allmänhetens förtroende för rättskipningen skulle öka, är dock att den breddade rekryteringen inte leder till att fler olämpliga nämndemän utses, då förtroendet istället skulle kunna påverkas negativt.²³²

Statskontoret föreslår att, om regeringen beslutar att införa en fri kvot: den först startar en försöksverksamhet i mindre skala, att rekryteringsförfarandet bör stärkas om det föreligger en överhängande risk för att olämpliga nämndemän kommer att utses, endast sökande genom den fria kvoten bör bli föremål för kommunernas lämplighetsbedömningar, samt slutligen att för att åstadkomma en mer allsidigt sammansatt nämndemannakår, främst en förnyring, bör det ske en höjning av nämndemännens arvode, och införas en begränsning av antalet tillåtna sammanhängande tjänstgöringsperioder till två.²³³

4.4 Reformen och moderniseringen som uteblev

Som framgår av propositionen ovan (prop. 2013/14:169) valde regeringen att inte lyssna på Nämndemannautredningen, utan säger nej till huvuddelen av utredningens förslag.

Förutom att tidpunkten för val till nämndemän ska särskiljas från de allmänna valen, föreslår regeringen endast förändringar gällande nämndemäns lämplighet för uppdraget. Trots att regeringen vid flera tillfällen betonat vikten av att tydliggöra att nämndemannauppdraget inte är ett politiskt uppdrag, och att det är av central betydelse för förtroendet för

²³¹ Statskontoret 2015:3 s. 104.

²³² Statskontoret 2015:3 s. 12, 73 ff. och 108.

²³³ Statskontoret 2015:3 s. 108 f.

nämndemannasystemet, väljer den i detta syfte endast att föreslå ändrad tidpunkt för nämndemannaval.

Regeringens förslag gällande nämndemäns lämplighet för uppdraget ligger dock i linje med utredningens bedömningar, även om det inte är frågan om några omfattande förändringar. Förslagen i Nämndemannautredningens betänkande gällande nämndemäns lämplighet för uppdraget, som även regeringen sedan föreslog i sin proposition, är: att kravet på nämndemännens lämplighet ska skärpas, domstolen ska kontrollera varje nämndemans laglydnad genom utdrag ur belastningsregistret, konkursfrihet ska införas som ett behörighetskrav för nämndemän, nämndemän ska inte längre behöva vara uppenbart olämpliga för uppdraget för att kunna entledigas utan endast olämpliga, och slutligen att det ska vara obligatoriskt för nämndemännen att genomgå introduktions- och repetitionsutbildning. Vidare ska särskilda informationsinsatser genomföras inför rekrytering av nya nämndemän.²³⁴

De stora och genomgripande förändringar som Nämndemannautredningen föreslog, som skulle reformera nämndemannasystemet i grunden, valde regeringen dock att utelämna i sin proposition. Utredningen gav sitt betänkande namnet *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan*, men regerings proposition innehåller varken förslag rörande ”breddad rekrytering” eller nämndemännens ändamålsenliga och ”kvalificerade medverkan”.

Nämndemannautredningens förslag som verkligen skulle innebära en stor reform, och på ett märkbart sätt modernisera dagens nämndemannasystem, blev således aldrig genomförda. Förslagen som påtagligt skulle förändra dagens system gäller främst nämndemännens medverkan och hur de ska rekryteras.

I sitt betänkande anger utredningen att nämndemännen ska ha en ändamålsenlig medverkan i domstolarna, och utredningens förslag var: att nämndemän inte ska medverka i mål som är av enkel beskaffenhet, eller i sådana mål som huvudsakligen innefattar komplicerade rättsfrågor, minska antalet nämndemän i tingsrätt och förvaltningsrätt från tre till två, samt avskaffa nämndemännen i hovrätt och kammarrätt.²³⁵

Vad gäller hur nämndemän ska rekryteras, den så kallade breddade rekryteringen, var utredningens förslag: att uppgiften att nominera

²³⁴ Prop. 2013/14:169.

²³⁵ SOU 2013:49 s. 129, 142 f., 171 ff., 187 och 192.

nämndemannakandidater inte längre ska vara förbehållen de politiska partierna, utan det istället ska råda fri ansöknings- och nomineringsrätt, samt att minst hälften av nämndemännen om möjligt ska väljas från den grupp av kandidater som inte har nominerats av ett politiskt parti, från en så kallad fri kvot.²³⁶

Dessa förslag blev, som ovan nämnt, dock aldrig genomförda, utan bereds vidare i Regeringskansliet. Regeringen valde således varken att göra nämndemännens medverkan mer ändamålsenlig, eller att bredda rekryteringen för att tydliggöra att uppdraget inte är politiskt. De nya bestämmelserna ledde inte till någon större förändring av nämndemannasystemet, och kan knappt ens kallas för en reform eller modernisering.

Varför politikerna, riksdagen och regeringen, är så obenägna att förändra nämndemannasystemet, går bara att spekulera om. En stor anledning kan vara den nästan tusenåriga *traditionen* av nämnd och lekmannainflytande i det svenska rättssystemet.²³⁷ Även om systemet har förändrats över tiden, och det inte är på tal om att helt avskaffa nämndemännen, bidrar traditionen till en restriktiv hållning vad gäller radikala förändringar inom en alltför snäv tidsperiod. Det har inte hänt mycket sedan 1970-talet då nämndemän infördes i hovrätt och förvaltningsrätt, och 1980-talet då den individuella rösträtten infördes.²³⁸

En annan betydelsefull anledning kan vara att det enligt dagens system är just politikerna själva som rekryterar, nominerar och väljer nämndemännen, samt har möjligheten att endast utse dem från sitt eget politiska parti, vilket de också gör. De anser på så sätt att de kan garantera nämndemännens lämplighet och har full kontroll över processen. Nämndemännen är således uteslutande deras egna partipolitiskt aktiva medlemmar. Man kan spekulera om att politikerna inte vill förlora sin ensamrätt, genom att införa fri nomineringsrätt och en fri kvot, deras oro över att nämndemännen blir mindre lämpliga om de inte själva har full kontroll över processen och ensamrätt att nominera, samt att de inte vill förlora det inflytande och den insyn de har i rättskipningen. Att minska medverkan i tingsrätt och förvaltningsrätt, samt avskaffa nämndemän helt i hovrätt och kammarrätt, vore således för *politikerna att begränsa sitt eget inflytande och sin egen medverkan*, att avskaffa sig själva. Det vore också en riskabel åtgärd då det är sina egna partimedlemmar man riktar dessa åtgärder mot.

²³⁶ SOU 2013:49 s. 240 och 244.

²³⁷ Diesen 1996, s. 382 f.; Diesen 2011-12, s. 543.

²³⁸ Diesen 2011-12, s. 531.

En sista inte helt oväsentlig anledning till varför förändringar uteblir, kan vara att nämndemännen *inte anses göra någon skada*. Även om man kan hävda att de varken genom sin insynsfunktion eller demokratiska kontrollfunktion, ur ett demokratiperspektiv, gör någon nytta, och inte heller från ett rent juridiskt perspektiv gör någon nytta i domstolarna, så anses de inte göra tillräckligt stor skada för att radikala förändringar av systemet ska föreligga. Den bristande juridiska kompetensen i rättskipningen, och vad det medför, anses inte göra tillräckligt stor skada, gentemot de påstådda demokratiska fördelarna, för att en begränsning av lekmanamedverkan ska anses vara påkallad.²³⁹

4.5 Behovet av vidare reform

Nämndemännen anses idag tillhöra en del av vårt demokratibegrepp. För att stärka det folkliga inslaget i de allmänna domstolarna genomfördes reformen som införde nämndemän med individuell rösträtt i hovrätterna, och senare även reformen som gav nämndemän individuell rösträtt i underrätterna. Syftet med dessa reformer var att domstolarna skulle bli mer demokratiska.²⁴⁰ Det finns en bred politisk enighet om att systemet har en viktig demokratisk funktion i den dömande verksamheten, och det råder i stort även enighet om att nämndemannasystemet är värdefullt och ska behållas.²⁴¹

Allmänheten har dock ett högst sagt tvivelaktigt förtroende för nämndemännen. Många vet inte att de finns eller vilken funktion de har. De som känner till nämndemännen är, även om de inte helt saknar förtroende för dem, åtminstone skeptiska till deras medverkan i domstolarna. Den bild av nämndemännen som målas upp i massmedia späder på denna negativa image.²⁴²

I den senaste utredningen anges att det enskilt viktigaste argumentet för nämndemannamedverkan är att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna.²⁴³ Det anges också att nämndemännen skapar legitimitet för domstolarna och deras avgöranden.²⁴⁴ Om nämndemännen själva saknar allmänhetens förtroende, borde det vara svårt att hävda att de har någon

²³⁹ Diesen 2011-12, s. 531 ff. och 542 ff.

²⁴⁰ Modéer 1993, Respektera nämndemännen!, s. 156.

²⁴¹ Dir. 2012:51 s. 2; Söderholm, Regnér & Gödri-Mártis 2013, s. 720.

²⁴² SOU 2013:49 s. 123; Diesen 1996, s. 246 f. och 255.

²⁴³ SOU 2013:49 s. 122.

²⁴⁴ SOU 2013:49 s. 98 och 120.

legitimitetsverkan på domstolarna och dess rättskipning, och därmed även svårt att hävda att de upprätthåller allmänhetens förtroende för domstolarna. Nämndemännen förlorar följaktligen sitt demokratiska syfte om de inte har något folkligt förtroende.

Det viktigaste vad gäller nämndemannasystemet borde således vara att nämndemännen har allmänhetens förtroende. I annat fall kan de tvärt emot sitt syfte till och med minska förtroendet för domstolarna och dess rättskipning. Mot bakgrund av den senaste utredningen, är detta folkliga förtroende för nämndemännen starkt beroende av att deras medverkan i domstolarna är ändamålsenlig, att de faktiskt gör någon verklig nytta, och att det tydliggörs att de inte deltar i rätten som representanter för sitt politiska parti, utan som representanter för allmänheten.

För att åstadkomma detta föreslog Nämndemannautredningen en rad åtgärder, vilka i sin tur skulle kunna stärka allmänhetens förtroende för nämndemännen, och därmed möjligtvis ge dem en ökad legitimitetsverkan och demokratisk funktion i domstolarna. Regeringen valde att inte ta med dessa förslag i sin proposition, men det är dock just de förslag som verkligen skulle kunna göra någon skillnad, både i domstolarnas verksamhet och för allmänhetens förtroende. Förslagen som var ämnade att bredda rekryteringen av nämndemän utanför de partipolitiska kretsarna, samt göra nämndemännens funktion mer ändamålsenlig, skulle kunna ändra allmänhetens uppfattning om att nämndemannauppdraget är partipolitiskt, och dessutom stärka nämndemännens roll, i det att de faktiskt anses göra nytta samt är ett värdefullt tillskott i de mål och instanser som de medverkar. Det skulle kunna öka allmänhetens förtroende för nämndemännen, och därmed ge dem en större legitimitet, samt till följd därav kanske även möjliggöra att de uppfyller sitt huvudsyfte: att genom sin medverkan bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna.

5 Analys och slutsatser

5.1 Allmänhetens förtroende

Enligt min mening är allmänhetens förtroende, dels för nämndemännen, dels för domstolarna och rättskipningen, den mest centrala frågan när det gäller nämndemannasystemet.

Från politiskt håll anses i förarbeten att nämndemännens främsta funktion är att, i egenskap av allmänhetens representanter i domstolarna, genom sin insyn i och sitt inflytande över domstolarnas avgöranden, bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna och den dömande verksamheten. Det anses vidare att det är väsentligt att allmänheten har förtroende för nämndemännen, det vill säga de personer som verkar som deras representanter i domstolarna, för att nämndemannasystemet ska kunna fylla sitt syfte. Förtroendeaspekten är således den mest centrala för nämndemannasystemets betydelse och legitimitet.

Problematiken uppstår om allmänheten inte uppfattar det som att nämndemännen verkligen är deras representanter i domstolarna, eller att de fyller någon verklig funktion och gör någon verklig nytta, och därmed förlorar förtroendet för nämndemännen. För om allmänheten inte har förtroende för nämndemännen, blir det också svårt att hävda att nämndemännen bidrar till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna, och då förlorar nämndemannasystemet sitt syfte och sin legitimitet. Enligt min uppfattning går det till och med att spekulera kring om inte nämndemännen rent av minskar allmänhetens förtroende för domstolarna och rättskipningen. En förutsättning för att det ska vara legitimt med ett nämndemannasystem är således att det har allmänhetens förtroende.

Om man utgår ifrån politikernas perspektiv, så innehar alla deras argument för ett nämndemannasystem politiska motiv, och är dessutom samtliga av demokratisk natur. De menar att allmänhetens förtroende för ett nämndemannasystem skapas genom att nämndemännen är allmänhetens representanter i domstolarna, och att dessa har insyn i den dömande verksamheten, inflytande över avgörandena, demokratisk kontroll, ger uttryck för den allmänna rättsuppfattningen, möjliggör en allsidigare prövning samt utgör en spärr mot teknokrati. Inget av dessa argument står

sig särskilt väl i dagens moderna dömande verksamhet, utan kan, om inte helt förkastas, dock till hög grad ifrågasättas.

Om man istället ser det utifrån allmänhetens perspektiv, borde möjligtvis de teknokratiska argumenten väga tyngre för att skapa, upprätthålla eller öka allmänhetens förtroende för domstolarna och den dömande verksamheten. Enligt min uppfattning är de demokratiska argumenten av mindre betydelse för allmänheten och deras förtroende för både nämndemännen och rättskipningen, medan de teknokratiska argumenten däremot i mångas ögon väger tungt. Vad som verkligen skulle kunna öka allmänhetens förtroende för domstolarna och den dömande verksamheten, vore om de som dömer istället hade en större juridisk kompetens och var mindre benägna att blanda in subjektiva bedömningar, vilket skulle leda till större förutsägbarhet och därmed större rättssäkerhet, och vidare om lekmannadomarna inte ansågs representera sitt politiska parti i rätten, samt om den dömande verksamheten skedde på ett snabbare och effektivare sätt. I dagens moderna dömande verksamhet är det sålunda mer sannolikt att allmänheten skulle värdera dessa teknokratiska fördelar tyngre, snarare än de av politikerna så värdefullt ansedda demokratiska motiven, vad gäller förtroendet för nämndemännen, domstolarna och rättskipningen.

5.2 Alternativ

Nedan kommer att redogöras för två alternativ till dagens nämndemannasystem, som skulle kunna öka allmänhetens förtroende för domstolarna och den dömande verksamheten, och därmed öka legitimiteten för rättskipningen.

Om man utgår ifrån att allmänheten värderar ändamålsenlig och kvalificerad medverkan av nämndemän i domstolarna, samt ett mindre partipolitiskt inslag vid nominering och val av nämndemän, mer än dagens påstådda demokratiska funktioner, borde Nämndemannautredningens förslag vara ett godtagbart alternativ, eller åtminstone ett steg i rätt riktning.

Det faktum att det är uteslutande partipolitiskt valda medlemmar ur det egna partiet som blir nämndemän, är ett problem främst då det från allmänhetens perspektiv inte uppfattas som att nämndemännen är deras representanter i domstolen, utan istället de politiska partiernas representanter. Så länge deras partipolitiska ideologiska värderingar inte kommer till uttryck i dömandet, utgör inte deras politiska bakgrund någon nackdel. Precis som för de ordinarie lagfarna domarna, bör det inte föreligga något förbud för nämndemännen att uttrycka sina politiska åsikter. Kan bedömningar och

avgöranden i rätten hållas objektiva, rationella och sakliga, bör det inte utgöra något hinder att såväl yrkesdomarna som lekmännen har samt uttrycker personliga politiska åsikter utanför rätten. Nämndemannautredningens förslag om fri ansöknings- och nomineringsrätt, samt en fri kvot, borde öka allmänhetens uppfattning att rätten består av deras representanter, och därmed öka allmänhetens förtroende för domstolarna. En mycket viktig förutsättning är dock att nämndemännens lämplighet även i fortsättningen kan garanteras på ett tillfredställande sätt. I annat fall riskerar allmänhetens förtroende för nämndemännen och rättskipningen istället att minska.

Nämndemannautredningens förslag om ändamålsenlig medverkan, skulle vidare leda till att nämndemännen medverkade i de mål och domstolsinstanser där de gjorde störst nytta, som vid grövre brott, mer omfattande utredningar och bevisvärdering, men inte delta i mål av enkel beskaffenhet och i mål som huvudsakligen innefattar komplicerade rättsfrågor, eller i överinstanserna. Det skulle leda till att nämndemännens medverkan var värdefull i de mål och instanser som de deltog i, och att domstolarnas effektivitet ökade, då handläggningen av mål och ärenden skulle bli effektivare och handläggningstiderna kortas. Som en följd därav, skulle med stor sannolikhet även detta förslag av Nämndemannautredningen bidra till att öka allmänhetens förtroende för både nämndemännen och domstolarna.

Ett annat alternativ, dock idag helt politiskt otänkbart, vore att ersätta nämndemännen med lagfarna domare. Rätten skulle kunna vara domför med två eller tre lagfarna domare, istället för som idag med en lagfaren domare och tre nämndemän. Rättskipningen skulle förlora de tveksamma demokratiska fördelarna som nämndemännen tillför samt bli mer kostsam, men istället bli mer juridiskt kompetent, mer förutsägbar och rättsäker, effektivare, samt helt avlägsna alla politiska inslag i både domstolarna och den dömande verksamheten. Enligt min mening skulle allmänheten föredra dessa teknokratiska fördelar över de högst ifrågasatta demokratiska fördelarna som nämndemännen anses tillföra idag. För allmänhetens del skulle sannolikt det faktum att samtliga domare i rätten var juridiskt kompetenta yrkesdomare, med större rättssäkerhet och snabbare och effektivare handläggning av mål som följd, leda till ett större förtroende från allmänheten, och därmed ökad legitimitet för domstolarna och deras avgöranden. I dagens moderna rättssystem skulle det förmodligen vara det mest önskvärda alternativet, både ur ett rent juridiskt och ett allmänt förtroendeperspektiv.

Vilket alternativ man väljer blir slutligen en rättspolitisk avvägning av hur viktig och betydelsefull nämndemännens demokratiska funktion är, gentemot ett mer ändamålsenligt och juridiskt professionellt system med endast lagfarna yrkesdomare.

5.3 Förändringar

Den svenska nämnden har en nästan tusenårig tradition, men det är en väsentligt förändrad nämnd vi har idag gentemot när den introducerades i det svenska rättssystemet. Från början var den endast en form av bevismedel, men fick sedan mer av en domarroll i vissa fall, och endast rådgivande funktion i andra. Under frånvaron av häradshövdingen i slutet av 1500- och början av 1600-talet stärktes nämndens inflytande, och det förekom att domsrätten och det faktiska dömandet överlämnades helt till nämnden. Därefter begränsades nämndens roll, och den fungerade endast som en samling rådgivande bisittare till den lagfarne yrkesdomaren. I slutet på 1970-talet och början på 1980-talet stärktes nämndens roll på nytt, då nämndemän med individuell rösträtt infördes i hovrätt och kammarätt, samt individuell rösträtt infördes för nämndemännen även i tingsrätt. De senaste 30 åren har dock endast mindre förändringar skett av nämndens roll och funktion, trots att förslag både gällande fri nominering och fri kvot, en minskning av antalet nämndemän i första instans, samt avskaffande av nämndemän i andra instans, under denna period har kommit upp.

Det går således utan tvekan att påstå att nämndemannasystemet har en lång tradition i det svenska rättssystemet, och att det har förändrats väsentligt genom olika tidsperioder till det system som vi har idag, att det har varit ett institut i förändring. De förslag Nämndemannautredningen gav i sitt betänkande, skulle även dessa reformera och modernisera det svenska nämndemannasystemet i grunden, men reformen uteblev, och endast mindre förändringar kom till stånd.

Anledningen till att nämndemannasystemet endast genomgått mindre förändringar de senaste 30 åren, och oviljan till någon större reform, kan ha flera orsaker. Traditionen kan vara en, men stora förändringar har ändå skett genomgående sedan nämnden infördes, dock med betydligt längre tidsintervaller än 30 år. Politiska egenintressen av att inte förlora den insyn och det inflytande som de har genom sina partimedlemmar, eller snarare oviljan att begränsa sin medverkan i underrätt och helt avskaffas i överrätt, kan vara en annan anledning, en ovilja att ta bort ett av sina egna privilegier. Politikerna verkar vidare ha en tendens att övervärdera de demokratiska fördelarna som de anser att nämndemännen tillför den dömande

verksamheten, gentemot fördelen med den ökade juridiska kompetensen i rättskipningen. Det går givetvis även att hävda att det skulle bli kostsamt om de relativt billiga nämndemännen ersattes med ordinarie lagfarna yrkesdomare, men man skulle kunna hävda att både effektiviteten och rättssäkerheten skulle väga upp en del av denna ökade kostnad.

Den viktigaste anledningen till att någon större reform ännu inte har ägt rum de senaste 30 åren är dock sannolikt att nämndemännen inte anses utgöra någon väsentlig skada. Om man bortser från att de hindrar den juridiska metodutvecklingen, och förutsätter att nämndemännen inte minskar allmänhetens förtroende för domstolarna, är det svårt att hävda att de i praktiken gör någon skada. Då nämndemännen saknar juridisk kompetens, får den lagfarne domaren en väldigt styrande roll, och det är ytterst sällan dessa går emot den professionella yrkesdomaren. Nämndemännen får ett mycket begränsat inflytande över dömandet, och fungerar i praktiken som ett bollplank för den lagfarne domaren. De gör således ingen större skada i rättskipningen. Det finns följaktligen anledning att anta, att först när politikerna och allmänheten ser att nämndemännen gör en uppenbar och påtaglig skada, kommer nämndemannasystemet på allvar att ifrågasättas, eller åtminstone några betydande reformer eller förändringar att ske.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1975/76:153 med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken
m.m.
- Prop. 1982/83:41 om ändringar i rättegångsbalken m.m.
- Prop. 1982/83:126 om underrätternas sammansättning m.m.
- Prop. 1987/88:138 om val av nämndemän, m.m.
- Prop. 1996/97:133 Domstols sammansättning m.m.
- Prop. 2005/06:180 Ett stärkt nämndemannainstitut
- Prop. 2013/14:169 Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och
högre krav

Utskottsbetänkanden

- Bet. 1996/97:JuU17 Domstols sammansättning
- Bet. 2013/14:JuU32 Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och
högre krav
- Bet. 2014/15:JuU15 Processrättsliga frågor

Statens offentliga utredningar

- SOU 1926:31 Processkommissionens betänkande angående
rättegångsväsendets ombildning

SOU 1974:96	En öppnare domarbana – Domarutbildning och domarkarriär. Lekmän i hovrätt och kammarrätt. Hovrätts organisation
SOU 1994:99	Domaren i Sverige inför framtiden – utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete
SOU 2002:61	Framtidens nämndemän
SOU 2011:42	En reformerad domstolslagstiftning
SOU 2013:17	Brottmålsprocessen
SOU 2013:49	Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan

Kommittédirektiv

Dir. 2000:79	Nämndemän – rekrytering m.m.
Dir. 2010:78	En översyn av brottmålsprocessen
Dir. 2012:51	Ett modernt nämndemannasystem

Riksdagsskrivelser

Rskr. 2013/14:391

Övriga källor

Statskontoret 2015:3	Rekrytering av nämndemän. Konsekvensanalys av förslaget om en fri kvot
----------------------	--

Litteratur

Diesen, Christian, *Lekmän som domare*, Juristförlaget, Stockholm 1996.

Diesen, Christian, "För och emot nämndemän", *JT* 2011-12, s. 531.

Gräns, Minna, "Användningen av andra vetenskaper". I: *Juridisk metodlära* (red. Korling, Fredric & Zamboni, Mauro), Studentlitteratur, Lund 2013.

Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod". I: *Juridisk metodlära* (red. Korling, Fredric & Zamboni, Mauro), Studentlitteratur, Lund 2013.

Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 7. uppl., Iusté, Uppsala 2014.

Modéer, Kjell Å., "Lekmän som domare: en rättshistorisk översikt". I: *Rättvisa och trevnad: om rättskultur i förändring*, Corpus Iuris, Lund 1993.

[cit. Modéer 1993, Lekmän som domare]

Modéer, Kjell Å., "Respektera nämndemännen! Reformera nämndemannarollen!". I: *Rättvisa och trevnad: om rättskultur i förändring*, Corpus Iuris, Lund 1993.

[cit. Modéer 1993, Respektera nämndemännen!]

Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*, Fritze, Stockholm 1995.

Sandgren, Claes, "Vad är rättsvetenskap?". I: *Festskrift till Peter Seipel* (red. Magnusson Sjöberg, Cecilia & Wahlgren, Peter), Norstedts Juridik, Stockholm 2006.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 2. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2007.

Svensson, Eva-Maria, "De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion", *JP* 2014, s. 211.

Söderholm, Inger, Regnér, Emma & Gödri-Mártis, Réka, "Nämndemannauppdraget", *SvJT* 2013, s. 720.